

# MENSEN VAN BERG EN BOSCH



MARTIEN COPPENS

MENSEN VAN BERG EN BOSCH

*moeder ter gedachtenis*

copyright Marlien Coppens

gedrukt door Corns Wm Geleedts te Krimpen aan den IJssel  
in opdracht van Stichting Sanatorium Berg en Bosch, Bilthoven

MENSEN  
VAN BERG EN BOSCH

MARTIEN COPPENS

*Inleiding*

DR. J. J. HIRDES

geneesheer-directeur

Dit boek is een gefotografeerd verhaal van Berg en Bosch en de mensen, die daar leven en werken. Het is wat men zou kunnen noemen een beeldroman





van een van Nederlands beste fotografen, Martien Coppens. Met het hem eigen sterke gevoel voor expressie en voor hoofd- en bijzaken heeft hij in een harmonie van zwart-wit nuancerings het leven van en op Berg en Bosch gevangen. De aandacht van Coppens is daarbij uiteraard uitgegaan naar die objecten, welke fotografisch interessant waren. Als kunstenaar met verantwoordelijkheidsgevoel heeft hij zich intens in zijn object ingeleefd en wel in de letterlijke zin van het woord. Van zeer nabij heeft hij langdurig en met aandacht het leven in Berg en Bosch zowel van de gezonden als de zieken gevolgd om zijn eigen verhaal te kunnen vertellen.

Het accent van dit verhaal is komen te liggen op de mens. Omgeving, gebouwen, apparaturen, installaties en techniek hebben voor hem slechts achtergrondswaarden gevormd, waartegen dit leven zich afspeelt. Dit is dus een bewuste beperking, die de kunstenaar in Coppens zich heeft opgelegd. Ons inziens terecht, want juist als ieder ander ziekenhuis heeft Berg en Bosch zijn keukens, wasserij, technische installaties, administratie, hoofd- en bijgebouwen en vele andere soortgelijke bedrijfsaspecten. Voor de belangstellenden bevatten deze details veel interessants, doch het blijven details. Bovendien missen zij het eigen karakter in de zin van specifiek voor Berg en Bosch te zijn, want een keukeninstallatie bijvoorbeeld treft men overal waar mensen samenwonen en dus samen moeten eten.

Het leven van de mens in het ziekenhuis heeft echter iets heel aparts. Die mens zelf boeit reeds in hoge mate en in een oneindige reeks zijn de emoties, die hij beleeft en welke zich in houding, gebaar en gelaatsexpressie weer spiegelen, vastgelegd. De emoties van de zieke mens, zowel van de acute als van de langdurige zieken, zijn echter nog anders, heviger, zowel in actieve als passieve zin. Het heeft veel tact van Coppens geëist deze emoties op een verantwoorde wijze in zijn beelden te vangen. Hij kreeg daarvoor toegang tot de intimiteit van de ziekenkamer en hij heeft er het leed gezien. Zijn foto's zijn dan ook realistisch. Zij moesten dat zijn, want anders zou de valse indruk kunnen ontstaan van een gezapig sanatoriumleven en van zich passief overgeevende zieken. Zijn werk is echter nergens brutaal, want zelfs de meest heftige beelden vormen een onderdeel van een verantwoorde reeks.



Voorlopig echter genoeg over de mens en eerst iets over Berg en Bosch zelf. Berg en Bosch is als Sanatorium gesticht in 1920. In de jaren van politieke onrust en economische ontwrichting, welke op de eerste wereldoorlog volgden, ontwikkelde zich binnen de Katholieke Arbeidersgemeenschap een zeer belangrijk initiatief. Dit initiatief weerspiegelde de grote potentiële krachten, welke in deze zichzelf bewust wordende werkers sluimerden. Talrijk waren de slachtoffers van de tuberculose onder deze arbeiders en hun gezinnen en praktisch nihil de bestrijdingsmiddelen en behandelingsmogelijkheden. Daar moest en zou wat aan gedaan worden. Het typeert de emancipatie, welke baan brak, dat de arbeiders het oog niet alleen gericht hadden op verbetering van hun sociale positie en hogere waardering van hun arbeid. Van meet af hebben zij hun taak en hun doel veel breder en verder gesteld. Ook op het terrein van de volksgezondheid wilden zij zelf doen en ook hier namen zij het initiatief in eigen handen. Dit initiatief is zeer vruchtbaar geweest, en na een uiterst korte periode van voorbereiding kon Herwonnen Levenskracht, dochterinstelling van het toenmalige Katholieke Werklieden Verbond, thans Katholieke Arbeiders Beweging genaamd, de poorten van haar eigen Sanatorium openen en tot opnemng van de eerste patiënten overgaan. Sedertdien is het Sanatorium Berg en Bosch gestaag gegroeid, in beddenaantal, in omvang, uitrusting, personeelsgetal en in betekenis. Berg en Bosch is een begrip geworden, niet alleen in Nederland, maar ook ver daar buiten. Het was echter opgezet als een noodsanatorium en opgetrokken uit houten barakken, gelegen nabij Apeldoorn. Deze opzet moest op de duur belemmerend werken, want de voordelen van de mogelijkheid tot experiment, gelegen in de houtbouw, werden overschaduwd door de primitiviteit van de inrichting. Met enkele forse beslissingen werd daarom de bouw van een nieuw Sanatorium ingeleid, dat nu zou moeten liggen in het hart van Nederland en in de nabijheid van een medisch centrum. Bovendien zou het moeten verrijzen uit eigen middelen om baas te kunnen zijn in eigen huis. Uit duur geld, bijeengebracht met stuivers en dubbeltjes, is het nieuwe Berg en Bosch er gekomen, nu in Bilthoven, onder de rook van het universitaire centrum Utrecht.



*prof. dr. W. Bronkhorst  
geneesheer directeur 1920-1950*

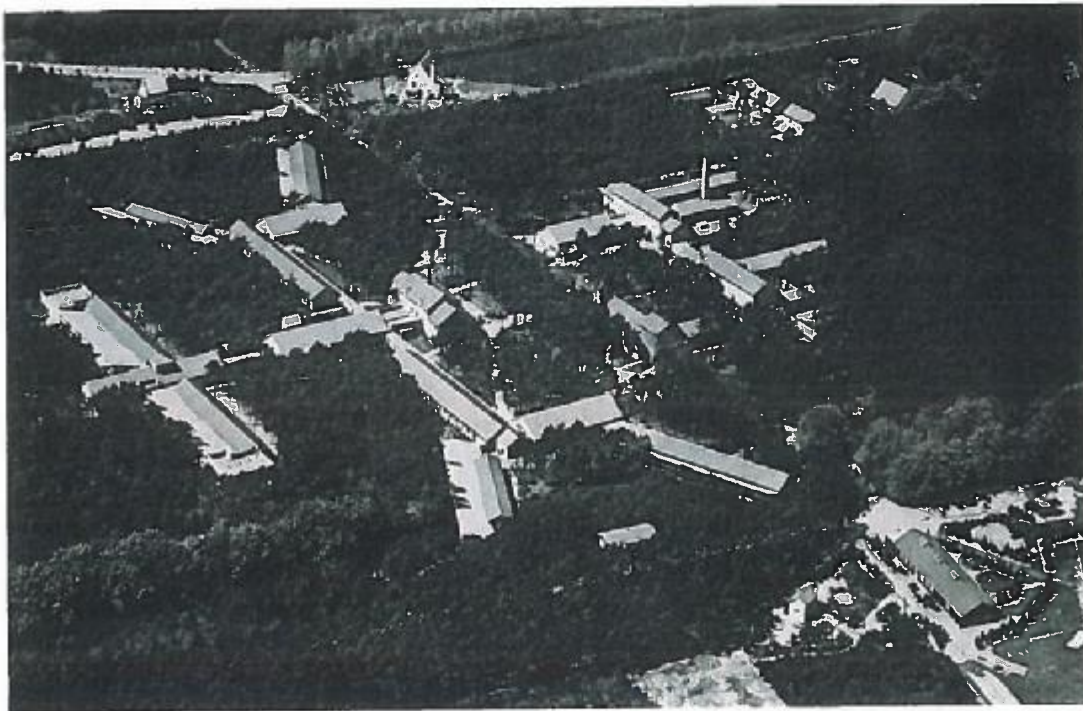


Foto K.L.M.

De bouwstijl van het nieuwe Berg en Bosch is volkomen zonder pretenties, en op de meest simpele wijze liggen de paviljoens en werkruimten in bossen verspreid. Deze simpele bouwtrant is zo gewild. Berg en Bosch, gebouwd door de arbeiders, moest voor de arbeiders zijn, oprecht en eenvoudig. Derhalve geen luxe in marmer en chroom, waarin zij zich onwennig zouden gevoelen, wel intiem en vol sfeer. Deze sfeer is in hoge mate bereikt door het samengaan van architectuur en natuur, welke in Berg en Bosch op een zeer harmonieuze wijze zijn samengevoegd.



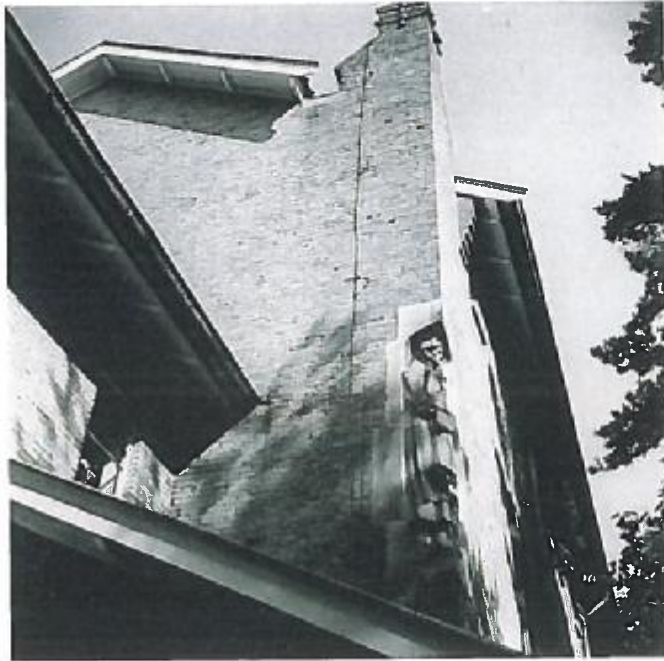


De ontwerpers, Koldewey en Van Moorsel, hebben het Sanatorium doen verrijzen uit het oervaderlandse product van baksteen, hout en pannen. De muren

zijn zelfs niet gevoegd en toch is het effect verbluffend. Door de architectonische eenvoud is het geheel ontdaan van elk modernistisch experiment of van het imposante, dat beklemmt en bedrukt, wanneer men er in moet wonen. De bouw van Berg en Bosch doet milddadig aan; het lijkt op een vriendelijk villadorp in een wel verzorgd bospark, dat rust en vrede ademt. Alle patiënten-verblijven zijn hierin zodanig geprojecteerd, dat iedere zieke van uit zijn bed een zo breed mogelijke gezichtshoek heeft op het park, dat nooit meer dan een paar meter van hem verwijderd is. Hij woont middenin de natuur en leeft daardoor van nabij mee met flora en fauna, met de steeds weer variërende kleur en lichteffecten, met het lied van de vogels en het spel van de eekhoorn. De lucht is er soms tintelend koud, maar altijd puur.

In zo'n omgeving is het behaaglijk te ontspannen naar lichaam en geest, waardoor de genezende krachten, die in de menselijke natuur schuilen, gemobiliseerd kunnen worden.

Naast deze Kunst, die Gods natuur zo rijkelijk schenkt, bezit Berg en Bosch vele kunstwerken, die door mensenhanden zijn vervaardigd. Prachtige gebrandschilderde ramen van Henri Jonas en A. C. Ninaber van Eyben sieren kapel, hoofd- en bijgebouwen. Lode Sengers bracht wandschilderingen aan: kunstzinnige afbeeldingen van de barmhartige Samaritaan, symbolische figuren en grappige tafereeltjes uit het sanatoriumleven van alle dag. Van Albert Termote is er St. Dominicus, uitgevoerd als een hoekbeeld in zandsteen, die hoog aan de gevel van het klooster een wakend oog houdt op zijn volgelingen, die daar in- en uitgaan, de Zusters Dominicanessen. Mari Andriessen maakte een kruiswegstatie in laag-reliëf in de Kapel en in dezelfde uitvoering een zeer zinnebeeldige voorstelling van een bedroefd binnentredende zieke, ter linker zijde van de ingang van het hoofdgebouw. Rechts ontmoet hij, gesterkt en hersteld, zijn vrouw en kind weer, met op de achtergrond de zon, symbool van nieuwe kracht. In hoogrelief van geglazuurd aardewerk is er een beeldengroep van Charles Vos, voorstellende Herwonnen Levenskracht. Verder van dezelfde kunstenaar op de Kinderafdeling een Madonna-figuur, die de kleuters onder haar mantel in beschermende hoede neemt. Met beelden van Piet Jungblut, die een fraaie Piëta en een speelse Genoveva in



brons schiep en smeedwerk van Geraid Brom in de Kapel is deze opsomming nog geenszins compleet.

Natuurlijk wordt er naar gestreefd Berg en Bosch een efficiënt ziekenhuisbedrijf te laten zijn. Deze efficiëncy behoeft echter niet van glimmende, steriele muren af te stralen, die in hun onpersoonlijkheid koud en kil aandoen. Doelmatigheid kan best gepaard gaan met een verantwoorde toepassing van kunst in haar verschillende uitingsvormen, waardoor het ziekenhuis een echt huis wordt. Zelfs wanneer deze kunstuitingen, waaraan Berg en Bosch zo rijk is, niet altijd en door ieder verstaan en gezien worden, oefenen zij toch hun effect uit. Zij geven een cachet waarvan de patiënten, de bezoekers en zij die er werken, de weldadige invloed ondergaan. Een omgeving, die goed verzorgd is, roept gevoelens van rust en orde te voorschijn. Het dagelijkse leven is vol van deze voorbeelden. In een kerk joelt men niet en in een huiskamer gooit men geen sigarenstompen op de grond. Op eenzelfde wijze moeten stijl en sfeer van het ziekenhuis de patiënten noden tot een adequate



houding en gedrag. Dat verklaart de zorg waarmede Berg en Bosch zijn patiënten omgeeft.

Deze patiënten komen van overal. De Friese boer ligt er naast de mijnwerker uit Limburg. De moeder van een groot gezin uit Twente naast het meisje van het atelier uit de grote stad. Zij zijn op elkaar aangewezen en zij helpen elkaar, want zij zijn één in hun ziekte, die soms lang duurt. Zij vormen een gemeenschap waarin vriendschappen worden gesloten, die voor het leven duren. Zij delen als in een gezin elkaars zorgen en verdriet, maar zij hebben samen ook uitbundig plezier, want het leven gaat verder en vreugde is een levensuiting, die zich niet laat onderdrukken.





Natuurlijk is er in een ziekenhuis ook leed en lijden. Misschien is het wel het hoofdkenmerk van een ziekenhuis, dat er op minder vierkante meters grond meer leed is dan daar buiten in de maatschappij. Vandaar dat Coppens wilde hij een waar verhaal vertellen van Berg en Bosch, dit leed niet voorbij mocht gaan. Zijn verhaal zou dan niet echt geweest zijn. Vanzelfsprekend zijn zijn foto's van rustende mensen in de overgave aan een verkwikkende slaap, van spelende kinderen en van bezigheidstherapie, waarin patiënten hun verstrooiing vinden. Maar foto's van onderzoek en behandeling ontbreken evenmin, want deze gebeurtenissen geven richting aan het genezingsproces. Zelfs een operatie kan tot deze behandeling behoren. Door het oog van Coppens gezien is zo'n operatie geen verschrikking, maar een belangrijke stap op de weg naar genezing.

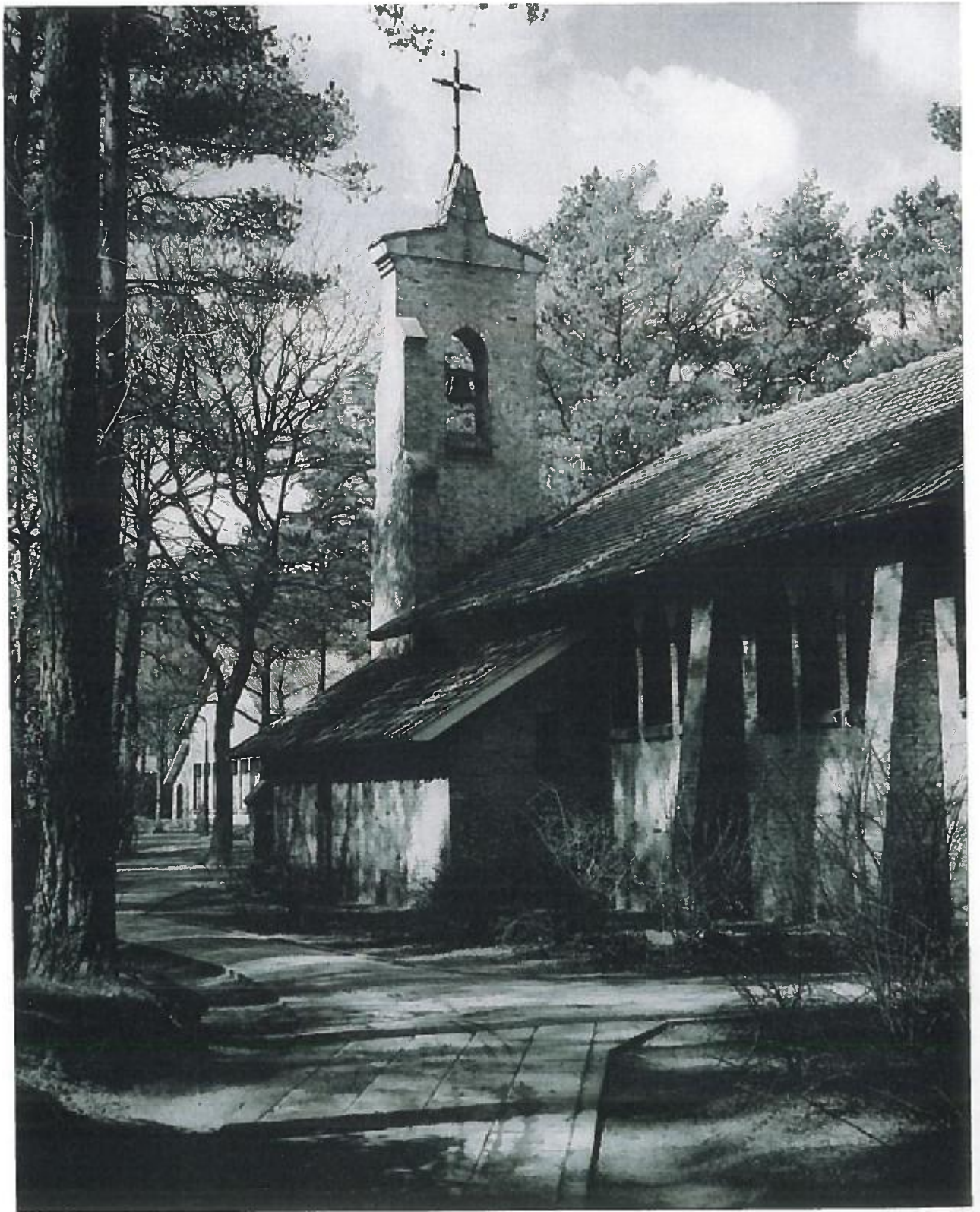
Zie de ogen van de man, die op het punt staat deze ingreep te ondergaan. Zij stralen wijsheid en aanvaarding, geen paniek. Wanneer de narcose aanvangt, gaat datzelfde gelaat over in volmaakte ontspanning. Zo slaapt

hij met zijn verre gedachten in een verre droomwereld, terwijl anderen over hem waken. Er wordt goed over hem gewaakt. De concentratie en de zorg, waarmede dat geschiedt en de snelheid en doelmatigheid van het handelen, spreken uit de operatiefoto's. Doch een operatie, hoe belangrijk op zich ook, is slechts een onderdeel van de gehele medische behandeling. Voor het zover is, moet er veel studie gemaakt worden en ook in de herstelfase vordert het ziekteproces veel wijs beleid. Ook hiervan vertelt Coppens. Niet in geleerde medische termen, want dat staat opgetekend in de wetenschappelijke annalen.

*dr. J. J. Hirdes*

*geneesheer directeur vanaf 1950*





Wel geeft hij de vrienden van Berg en Bosch, voor wie dit boek gemaakt werd, een kijkje in laboratoria en andere werkruimten. Ook zij, die daar werken, behoren tot de mensen van Berg en Bosch, tot deze gemeenschap van zieken en gezonden. Zij doen hun werk met veel nauwkeurige oplettendheid, met concentratie en vooral met veel liefde. Zij weten, dat van hun zorg en accuratesse zo bijzonder veel kan afhangen voor hen, die zich aan de behandeling hebben toevertrouwd. Ook hier weer heeft Coppens iets van deze mensen verteld. Uiteraard is dit fragmentarisch, doch zijn foto's, waaraan alle pose vreemd is, geven wel een indruk van deze medische zorg.

Vanzelfsprekend vormt het medische element slechts een klein deel van hen, die verzorgen. Het zou echter te ver gevoerd hebben alle andere verzorgende taken apart weer te geven. Coppens heeft hieruit een greep moeten doen en het is te verstaan, dat zijn keuze uitging naar datgene, wat direct met Berg en Bosch als ziekenhuis verband hield. Dat is de religieuze en leke verpleegster en haar beelden komen steeds weer terug. Is er een betere weergave van de taak van de verpleegsters dan in de serie foto's waar een patiënte geholpen wordt? Heel de houding, gebaar en gelaatsuitdrukking van de verpleegster verraden dat zij haar werk verstaat. Haar gedecideerdheid vormt een markant contrast met de passiviteit van de patiënte, die zich gelaten aan haar zorg overgeeft. Het lijkt fors, maar het is deskundig en liefdevol. Dat straalt van het gelaat van de patiënte, die zich na deze behandeling heerlijk verzorgd weet en in een serene rust kan wegmijmeren.

In een Katholiek Sanatorium, want dit is Berg en Bosch, komt de Katholiciteit tot uiting door een verwevenheid van zielzorg met de gehele ziekeninrichting. Godsvrucht moet men niet demonstreren, want dan is zij niet echt. De kapel staat echter niet voor niets in de hartlijn van het Sanatorium en een foto in ochtendnevelen toont ons de priester met Ons Heer, rondgaande van bed tot bed. Zo begint in Berg en Bosch de dag.

Mannelijk is het gebed van de werkers, die na volbrachte dagtaak hun verdiende maal genoten hebben. Deze werkers zijn de patiënten van de nazorgkolonie, waar zij na hun klinisch herstel gerevalideerd worden. Dit is de laatste fase van de medische behandeling, want deze behandeling is pas



dan ten einde, wanneer ook de arbeidsgeschiktheid is teruggekeerd. Daarvoor moeten de spieren, die tijdens de ziekte zo lang ontspannen zijn geweest, weer geoefend worden; daarvoor moet ook de geest de last van de arbeid weer leren dragen. Prachtig speelgoed wordt er getimmerd, smaakvolle tapijten geweven en kunstig metaalwerk vervaardigd.

En tenslotte is er feest, uitbundig feest op een eigen echte kermis. Men kan niet iedere dag werken, maar men kan ook niet iedere dag ziek zijn. Eens per jaar worden daar, waar mogelijk, alle teugels gevierd. Dan zijn de bedden verlaten en de ligstoelen leeg. Dan leeft men zich uit in de schiettent, dan danst men bij een echt pierement. Anders zo nijvere technici spelen nu voor pias bij het avontuurlijke rad en de paviljoenknecht neemt de zorg over van de zuster en poetst als een vader het neusje van een kleine patiënt. Dan zijn wij allen één op de kermis, zonder zorgen en zonder ziekte, want hoe dan ook, het leven behoudt zijn glans.

Dr. J. J. Hirdes



*het leven in een ziekenhuis heeft iets aparts*







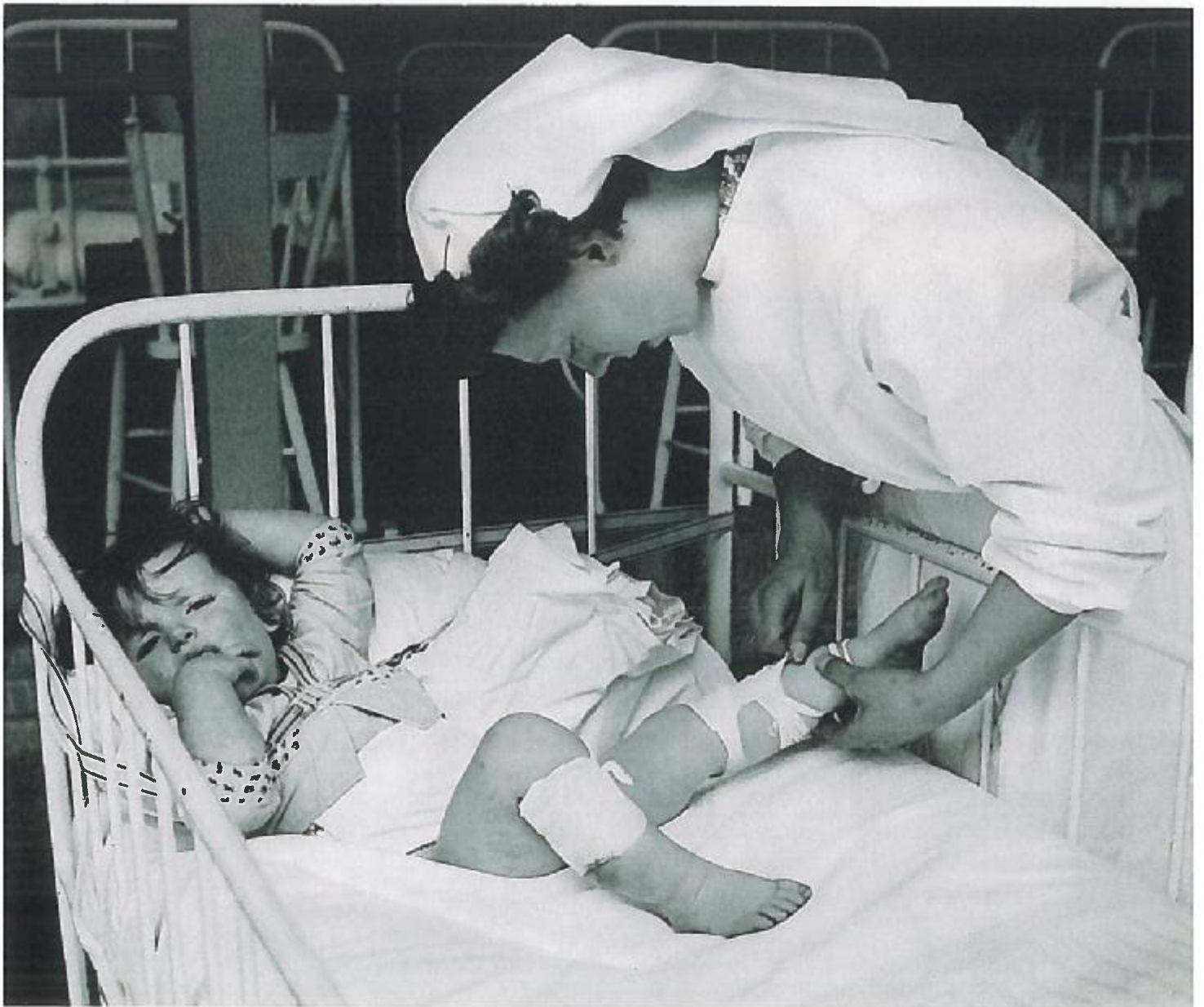


*in een oneindige reeks zijn*

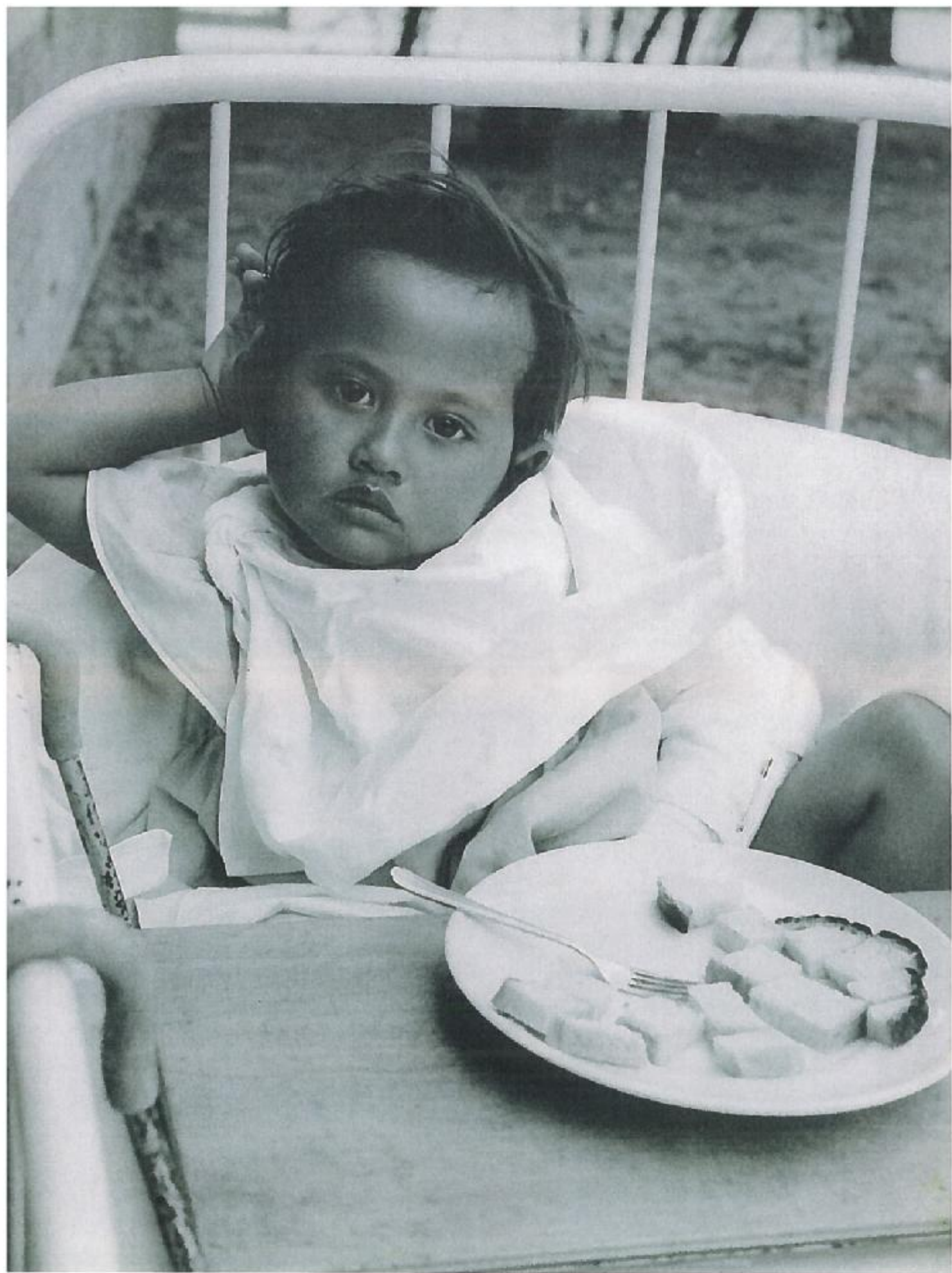




*de emoties vastgelegd*







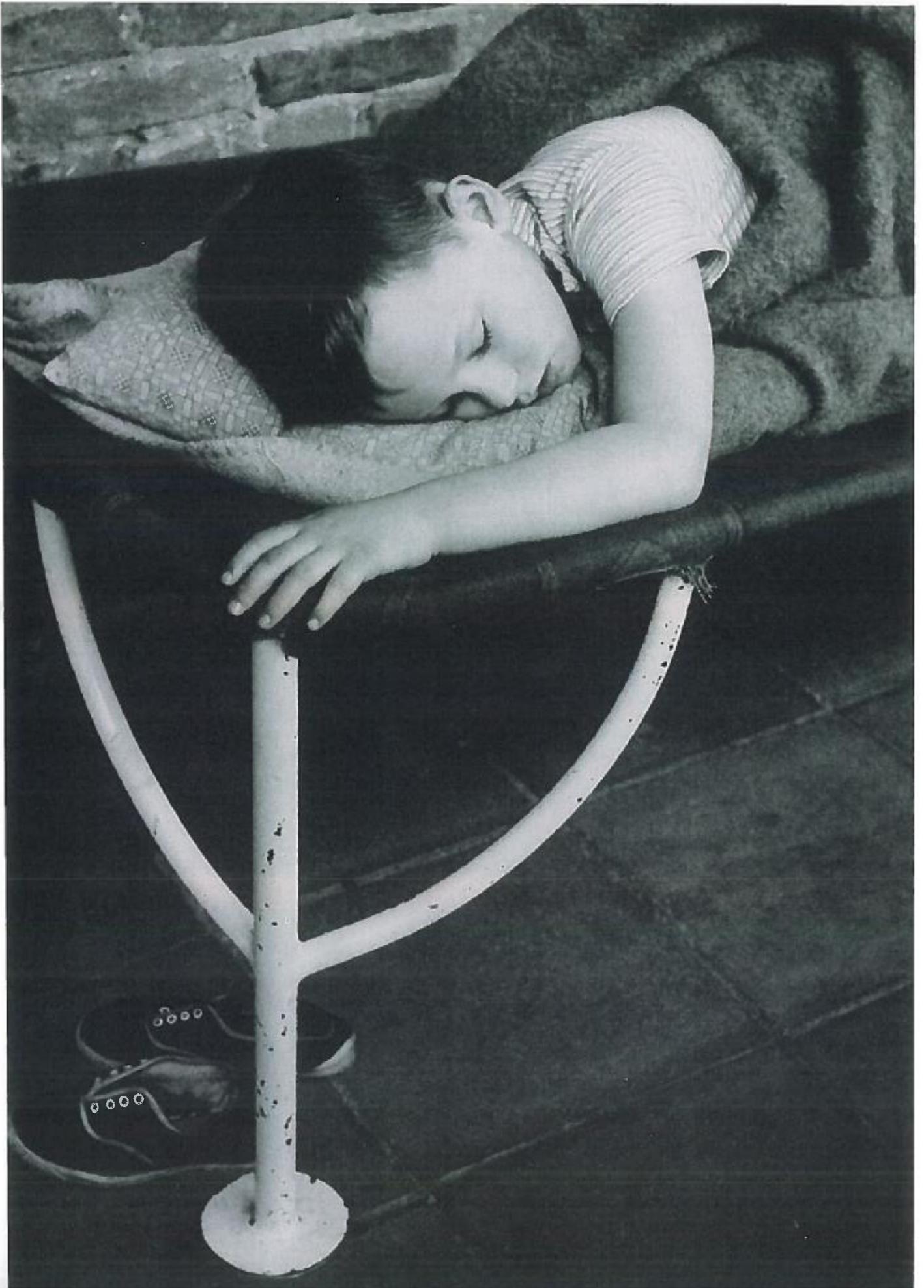






*met het lied van de vogels*

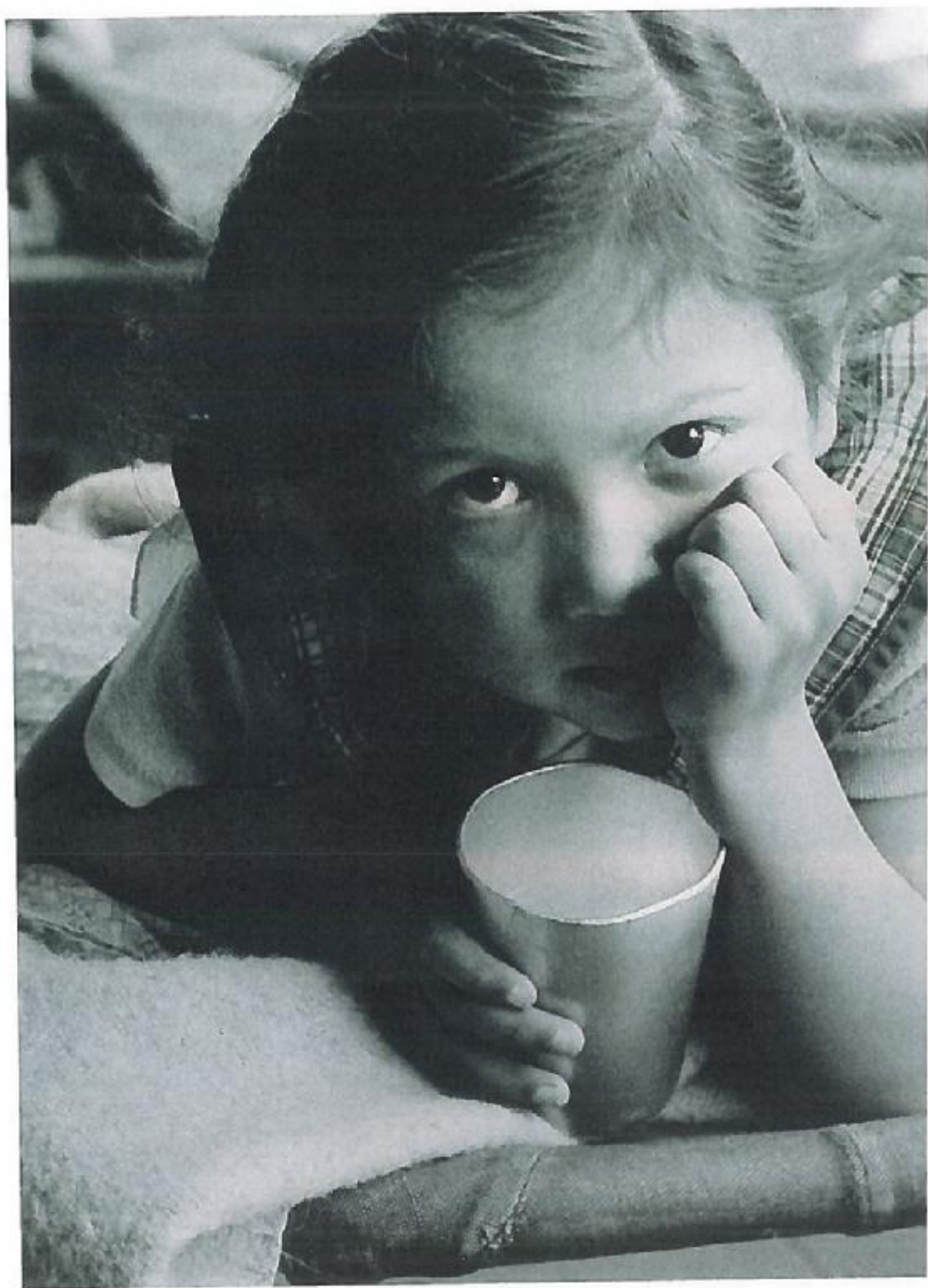














*woont midden in de natuur*







*in zo'n omgeving is het behaaglijk te ontspannen  
naar lichaam en geest*







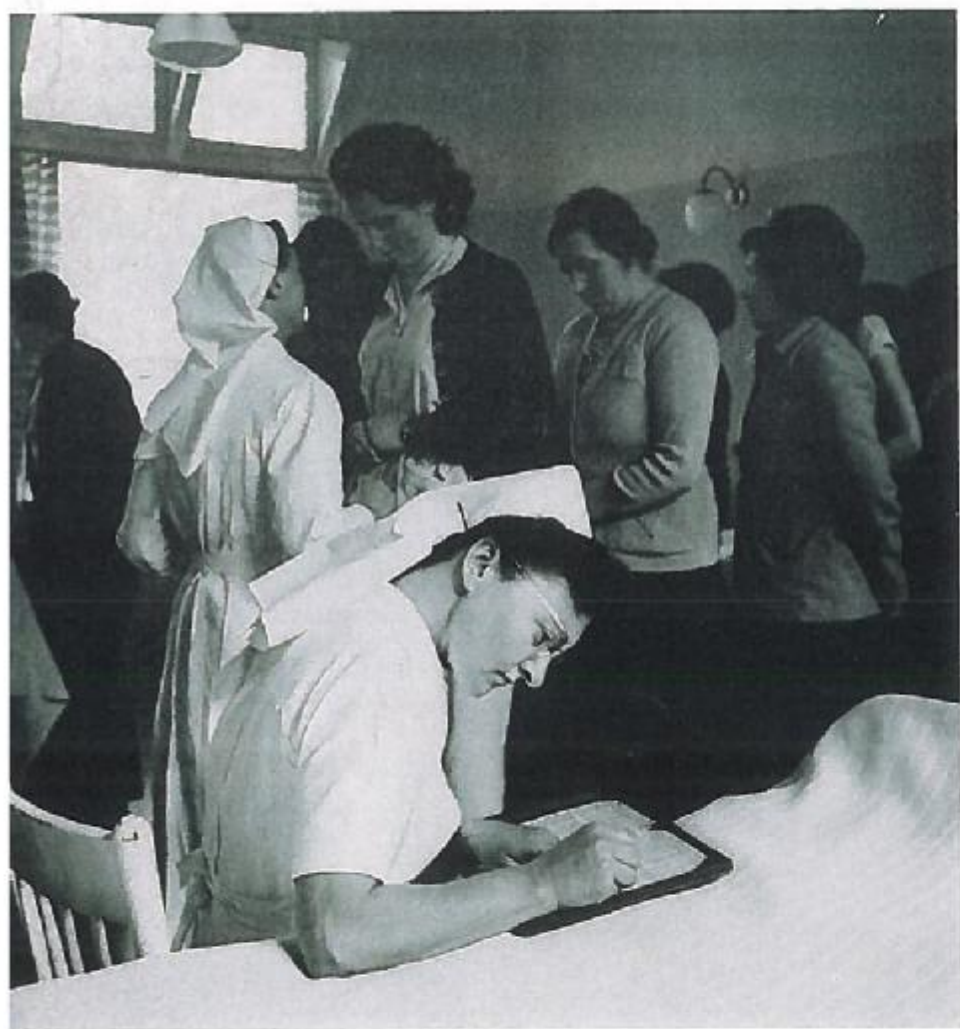
*de foto's zijn dan ook realistisch*







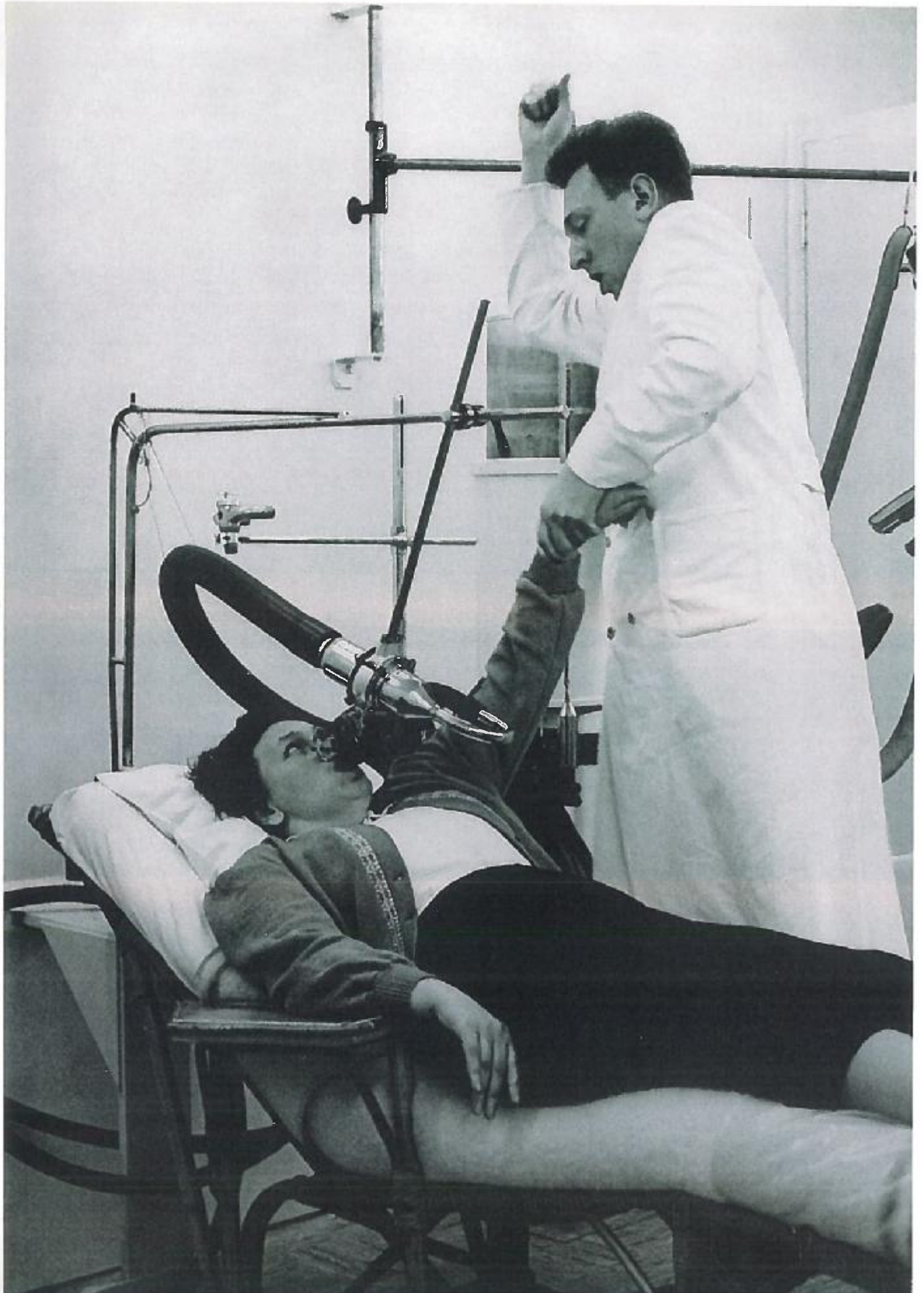






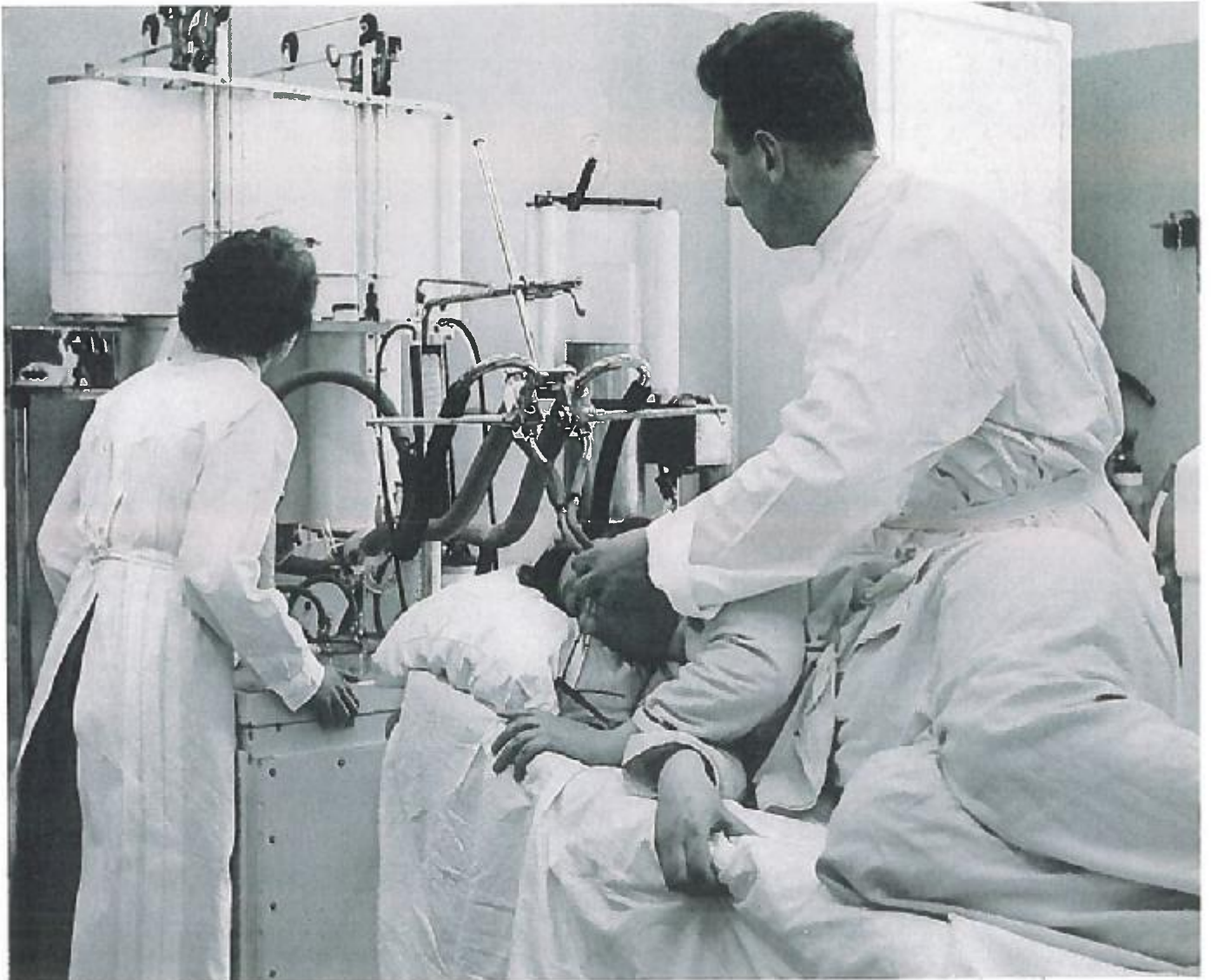








*dat staat opgetekend in de wetenschappelijke annalen*





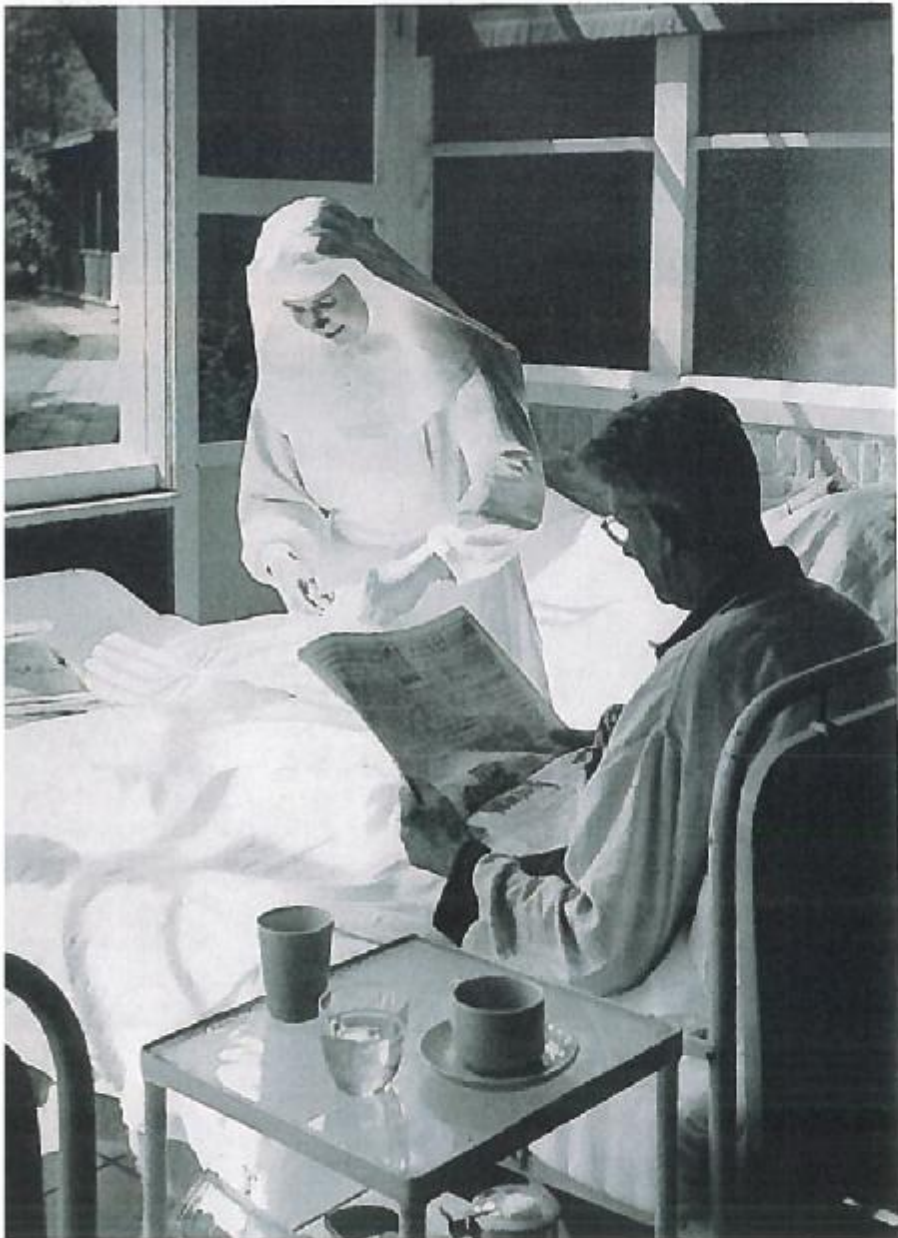
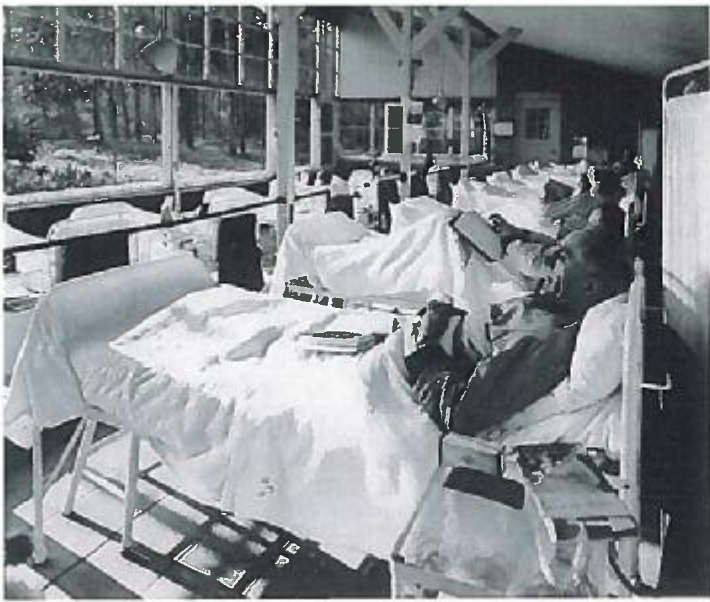
*het leven behoudt zijn glans*







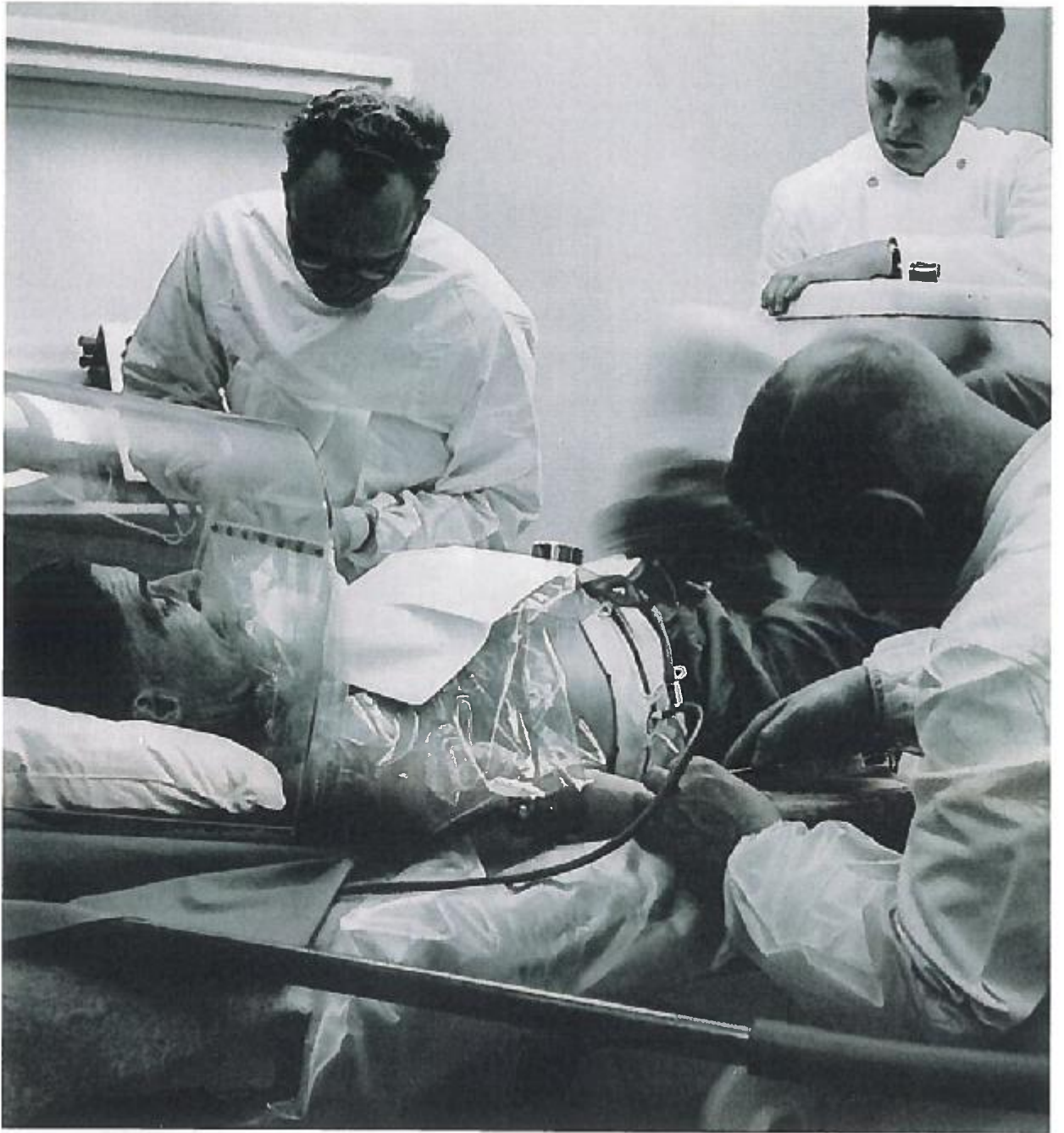




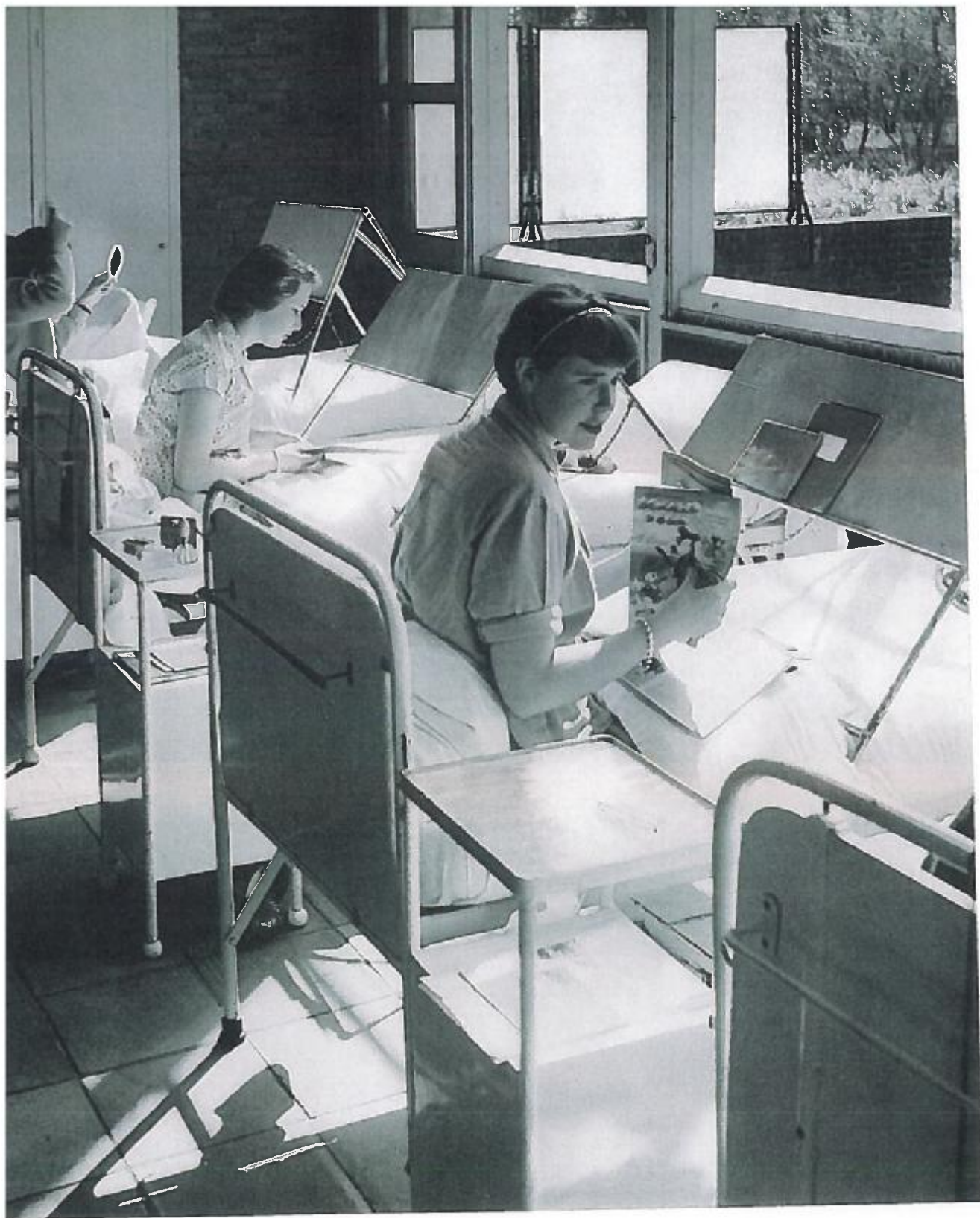
*intiem en vol sfeer*







*wetenschap*



*de natuur is nooit meer dan  
een paar meter verwijderd*



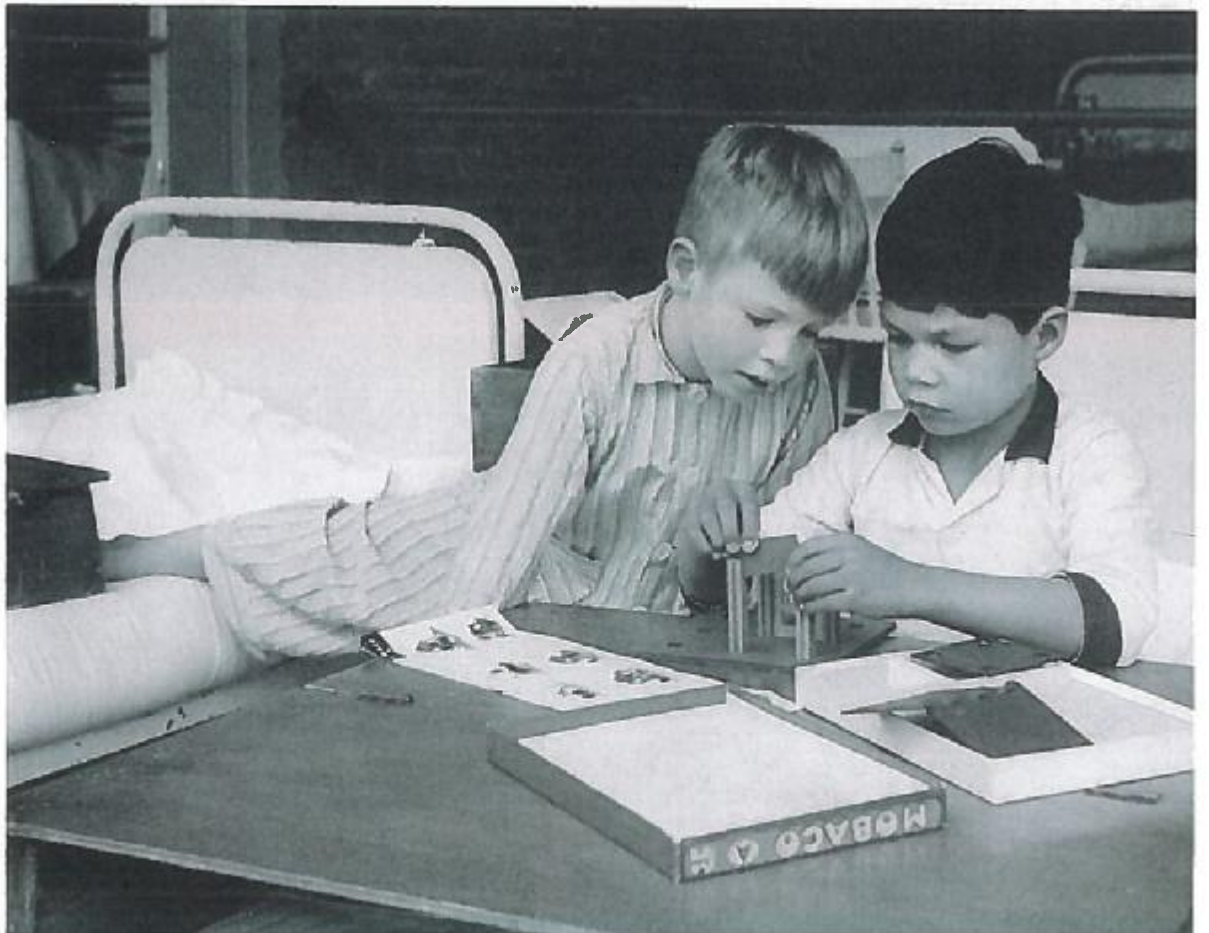






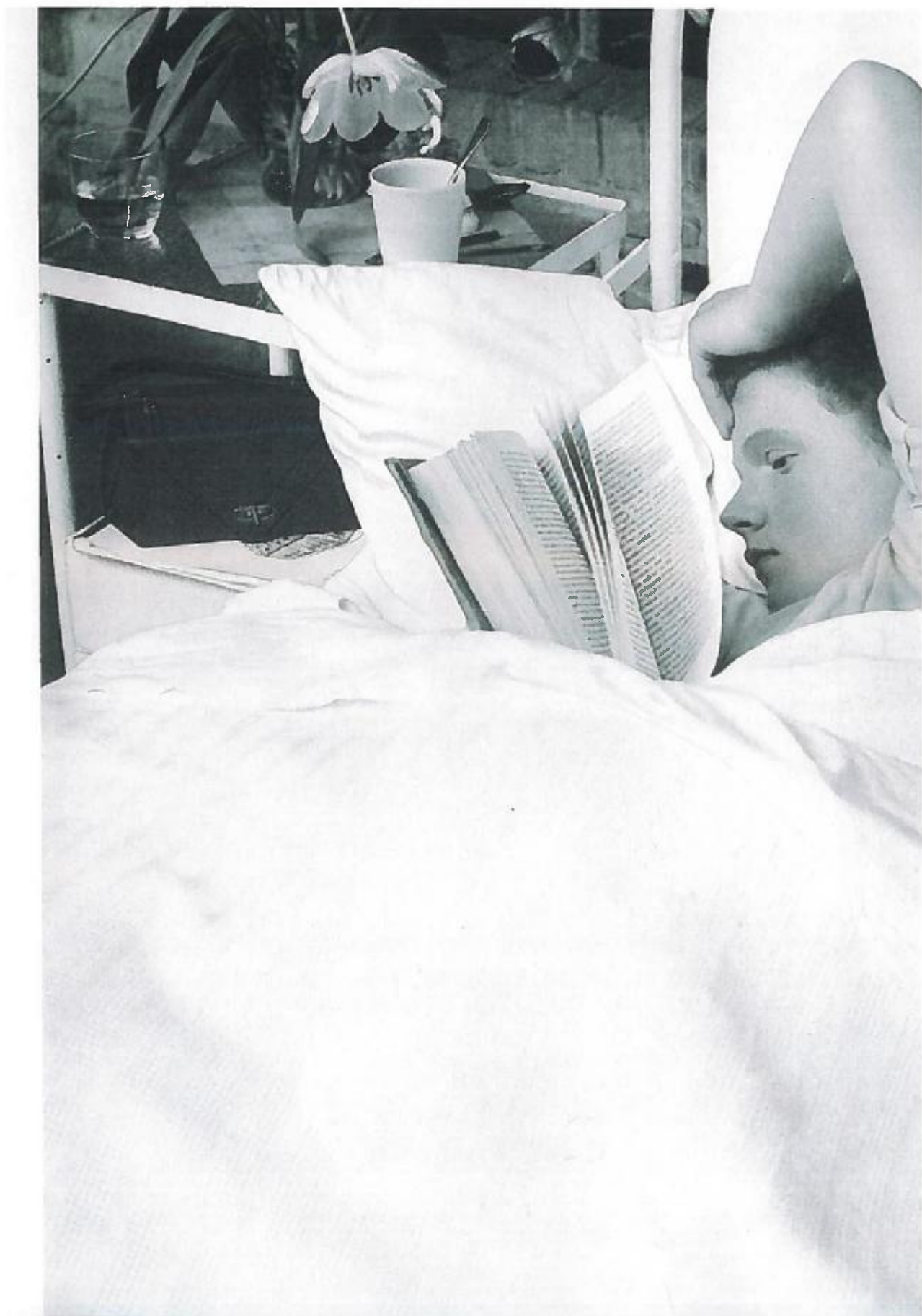
*waardoor het ziekenhuis een echt huis wordt*





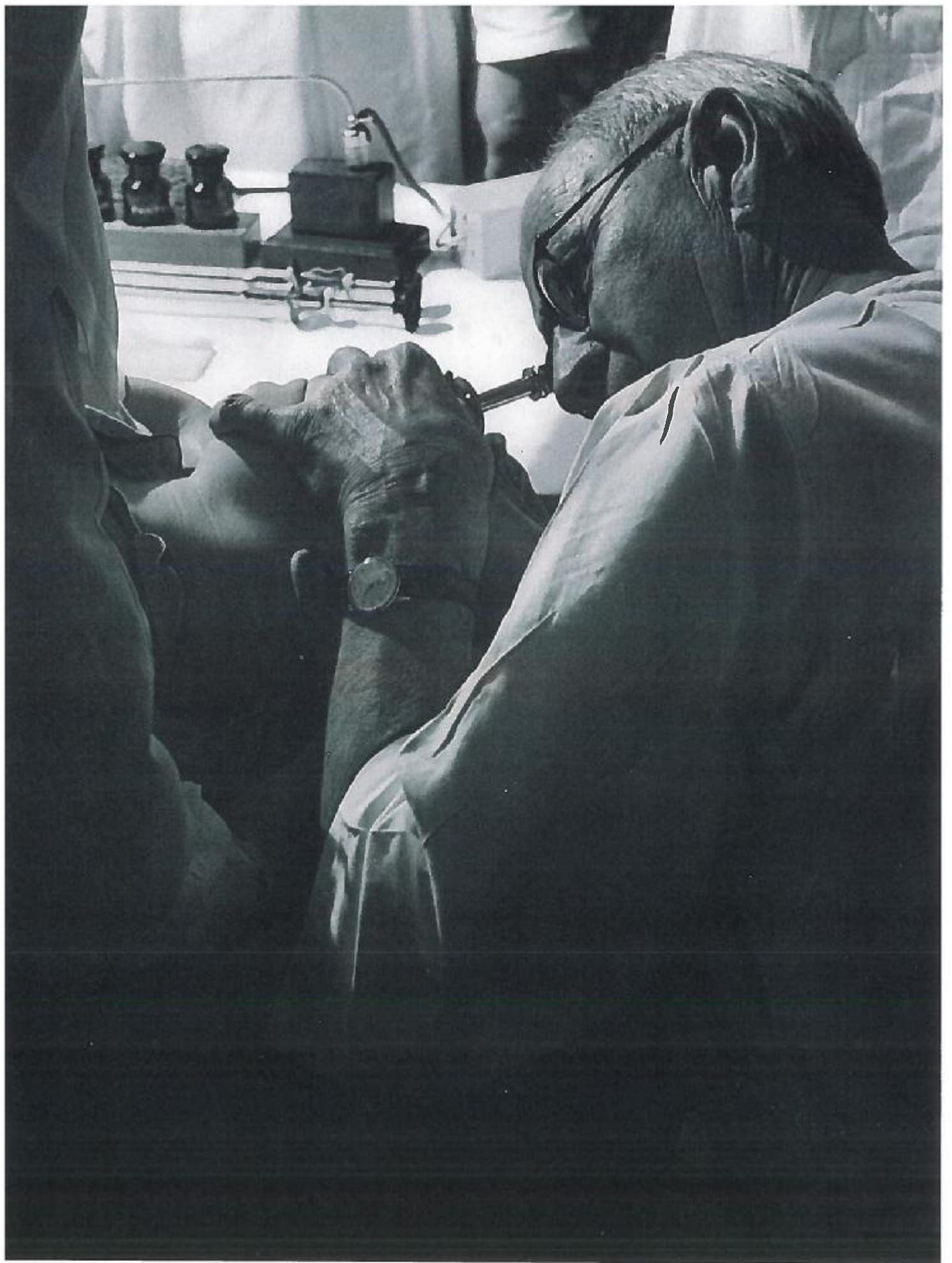
*waardoor de genezende krachten, die in de menselijke natuur schuilen,  
g@mobiliseerd kunnen worden*





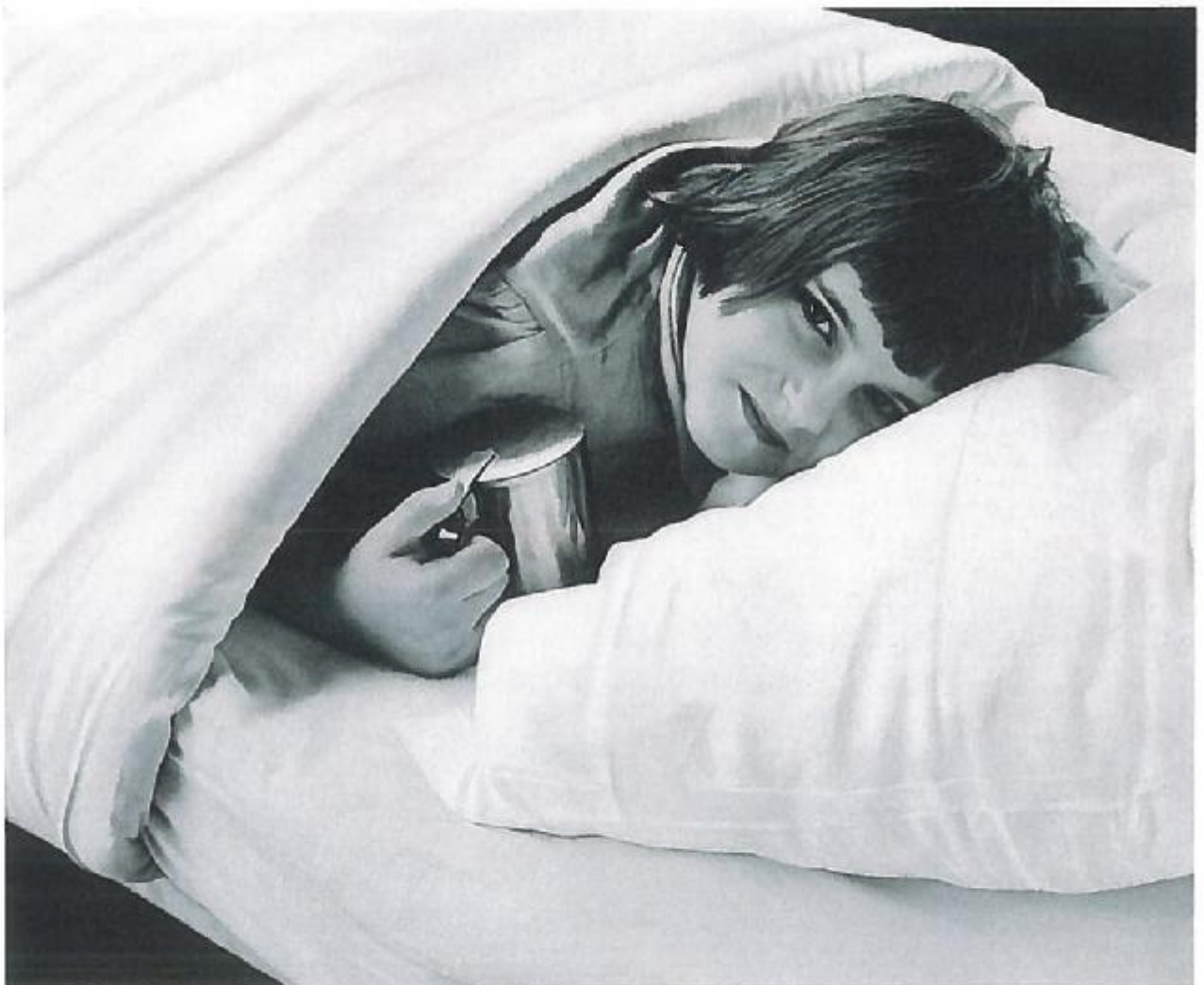








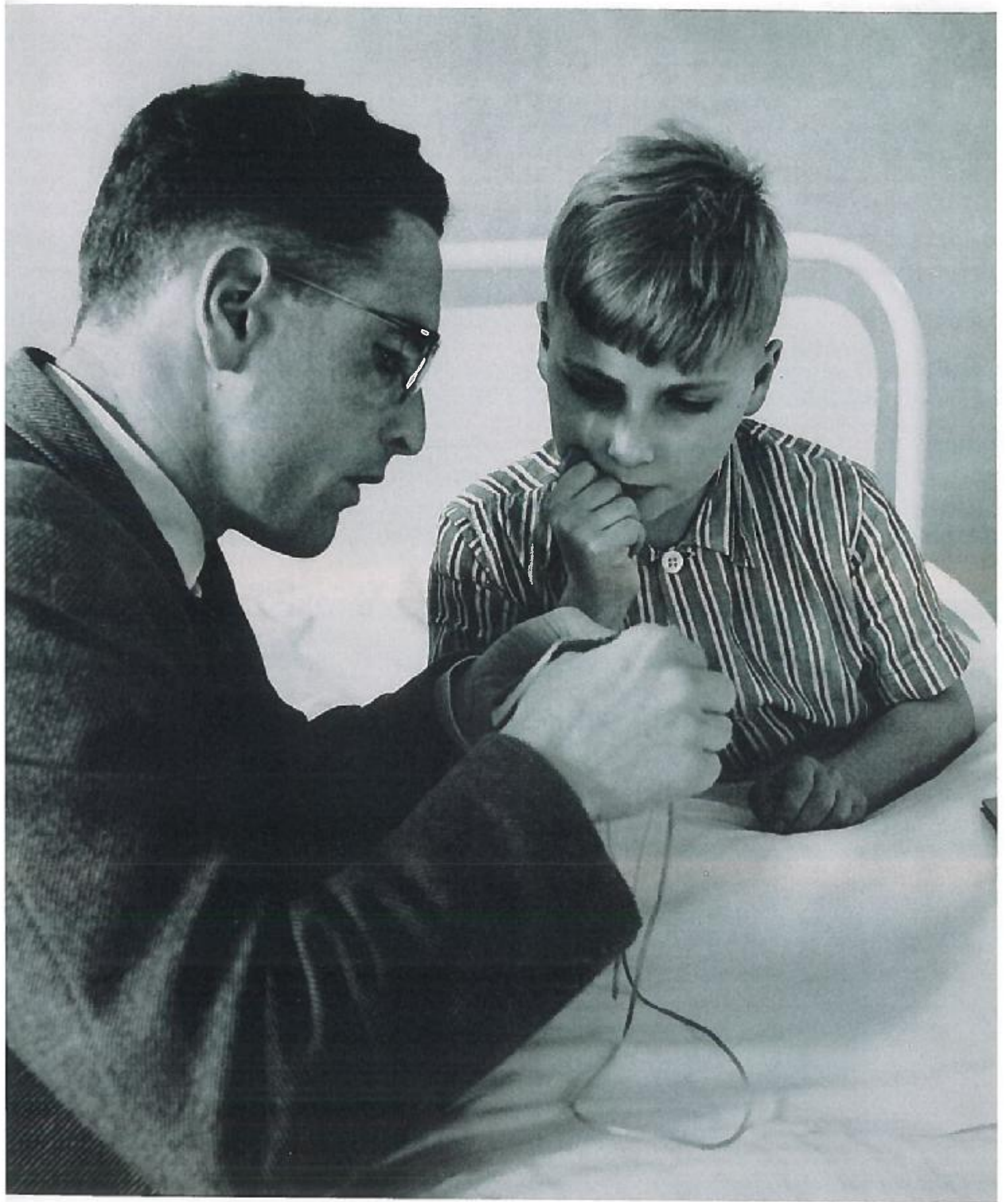
*zij weten dat van hun zorg zoveel kan afhangen*





en bezigheidstherapie waarin





*patiënten hun verstrooiing vinden*





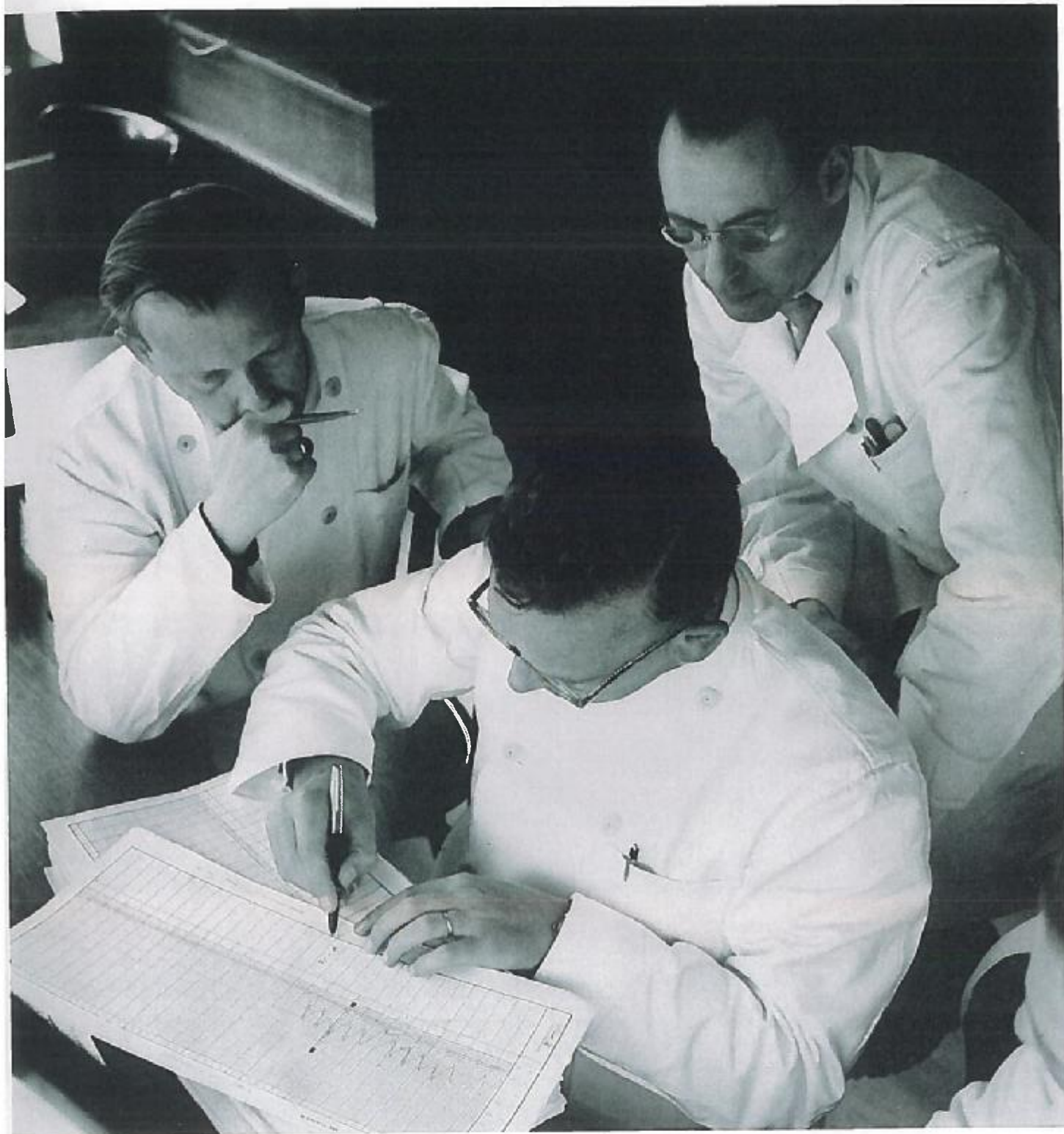


*deze gemeenschap van zieken en gezonden*



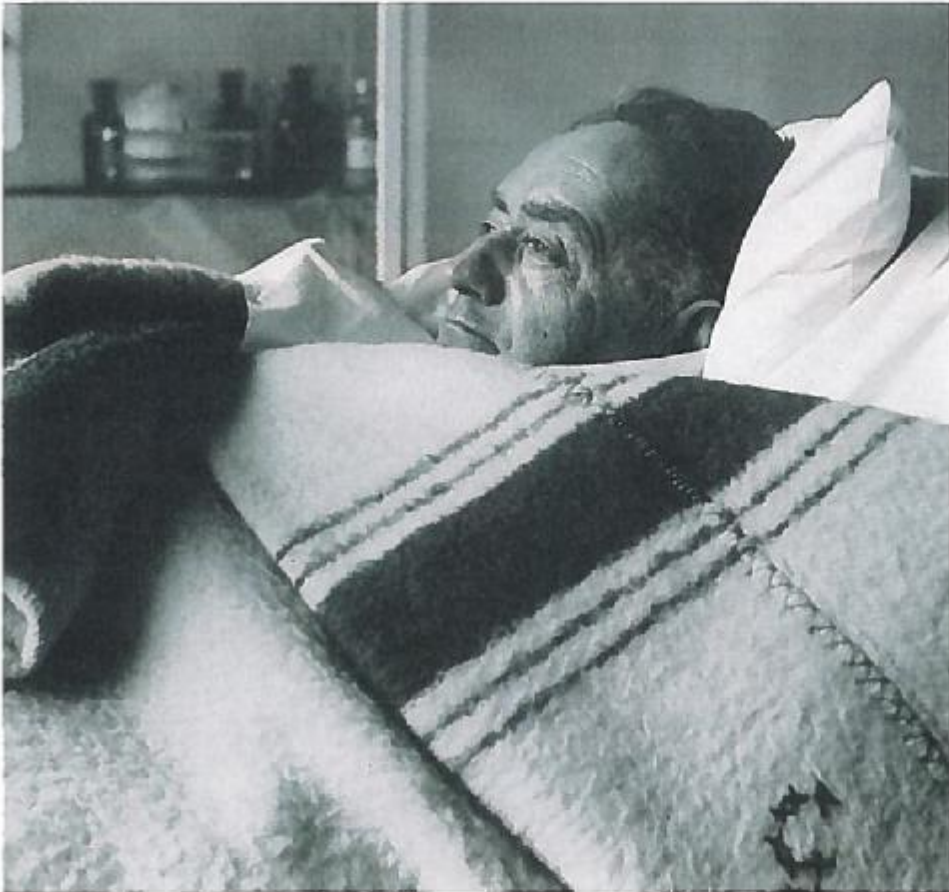






*voor het zover is, moet er veel studie gemaakt worden*

*wijsheid en aanvaarding, geen paniek*





volmaakte ontspanning







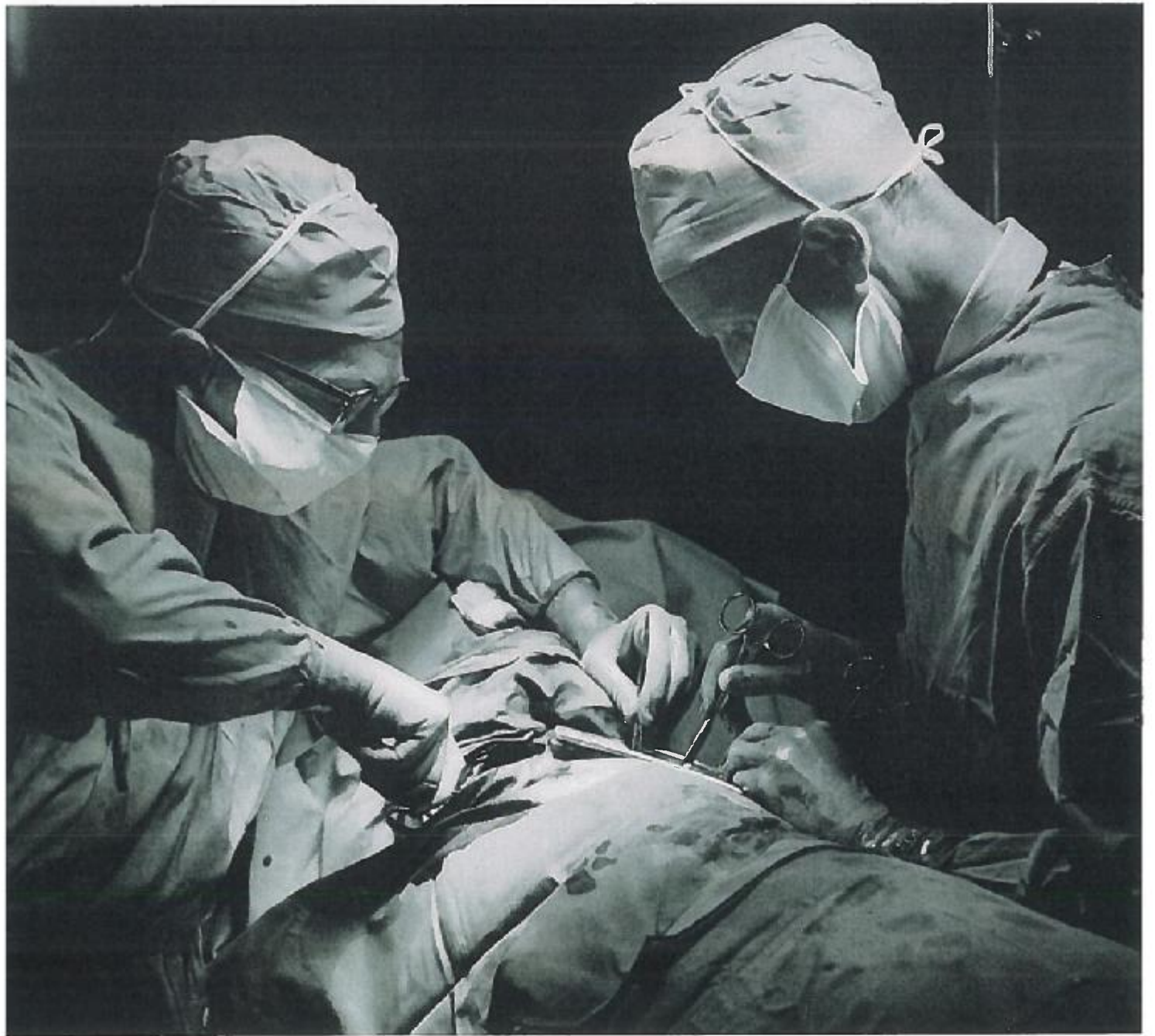
*concentratie en zorg*





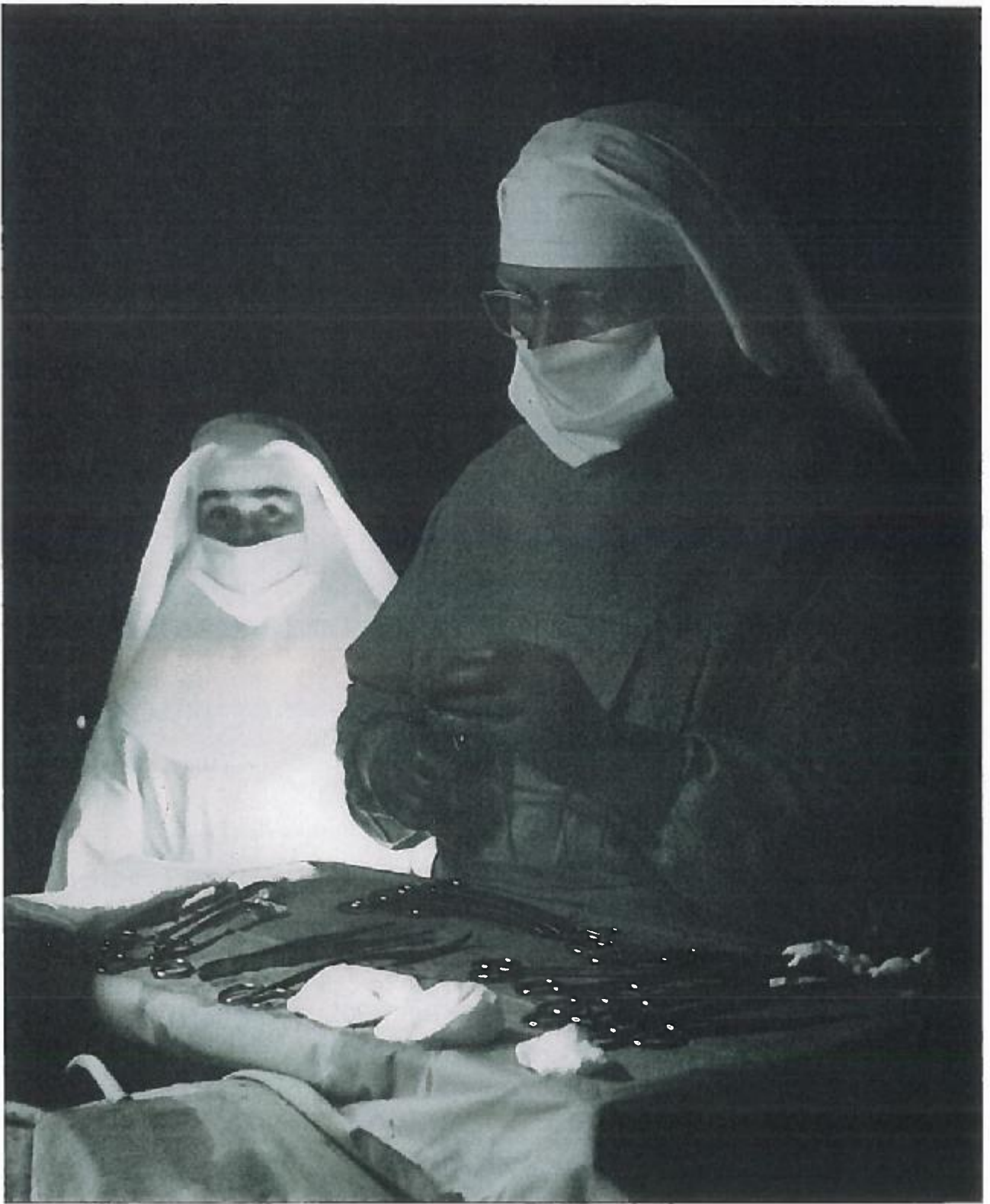






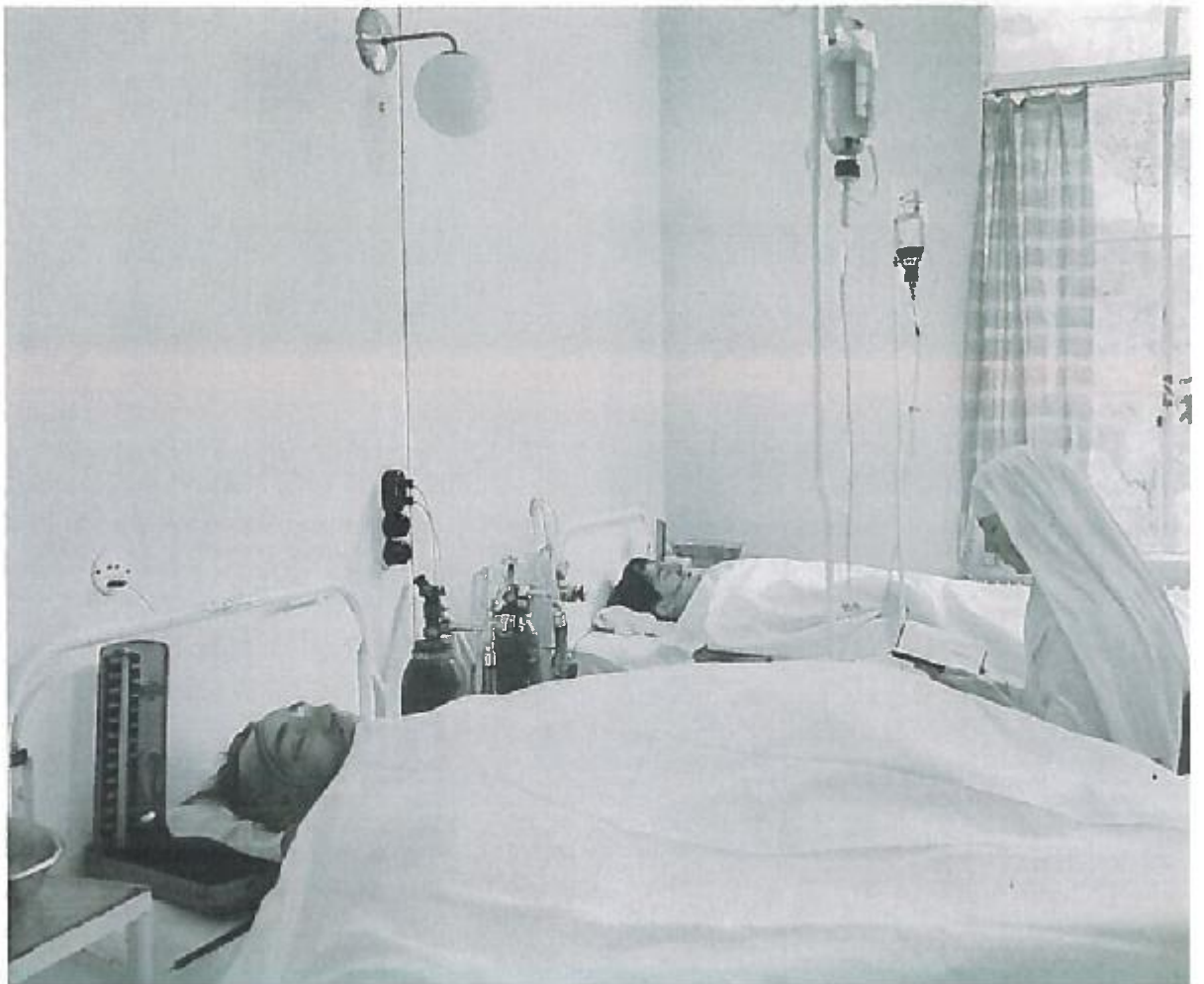
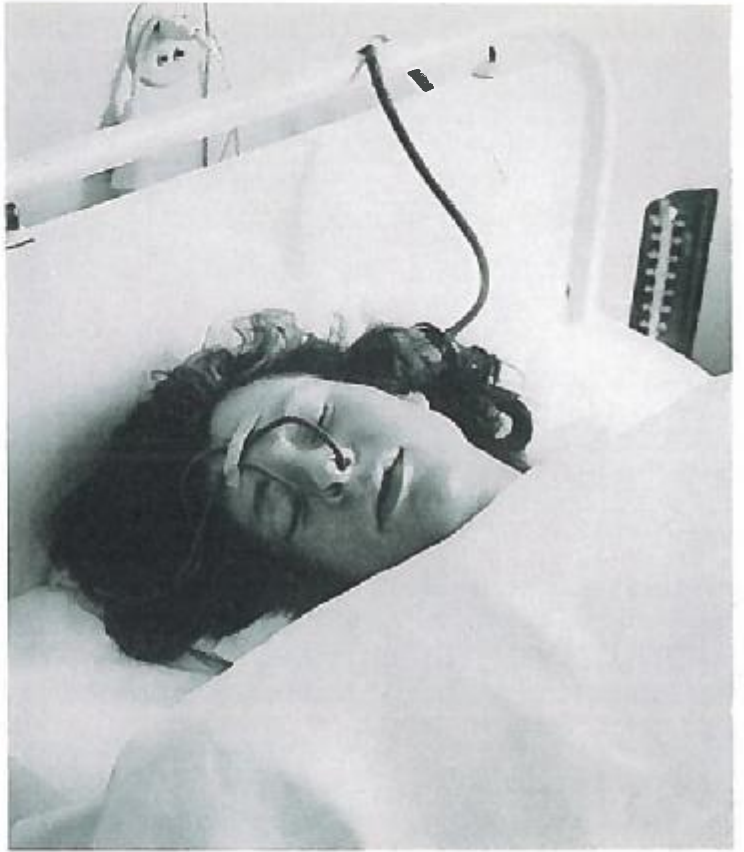


*doelmatig*



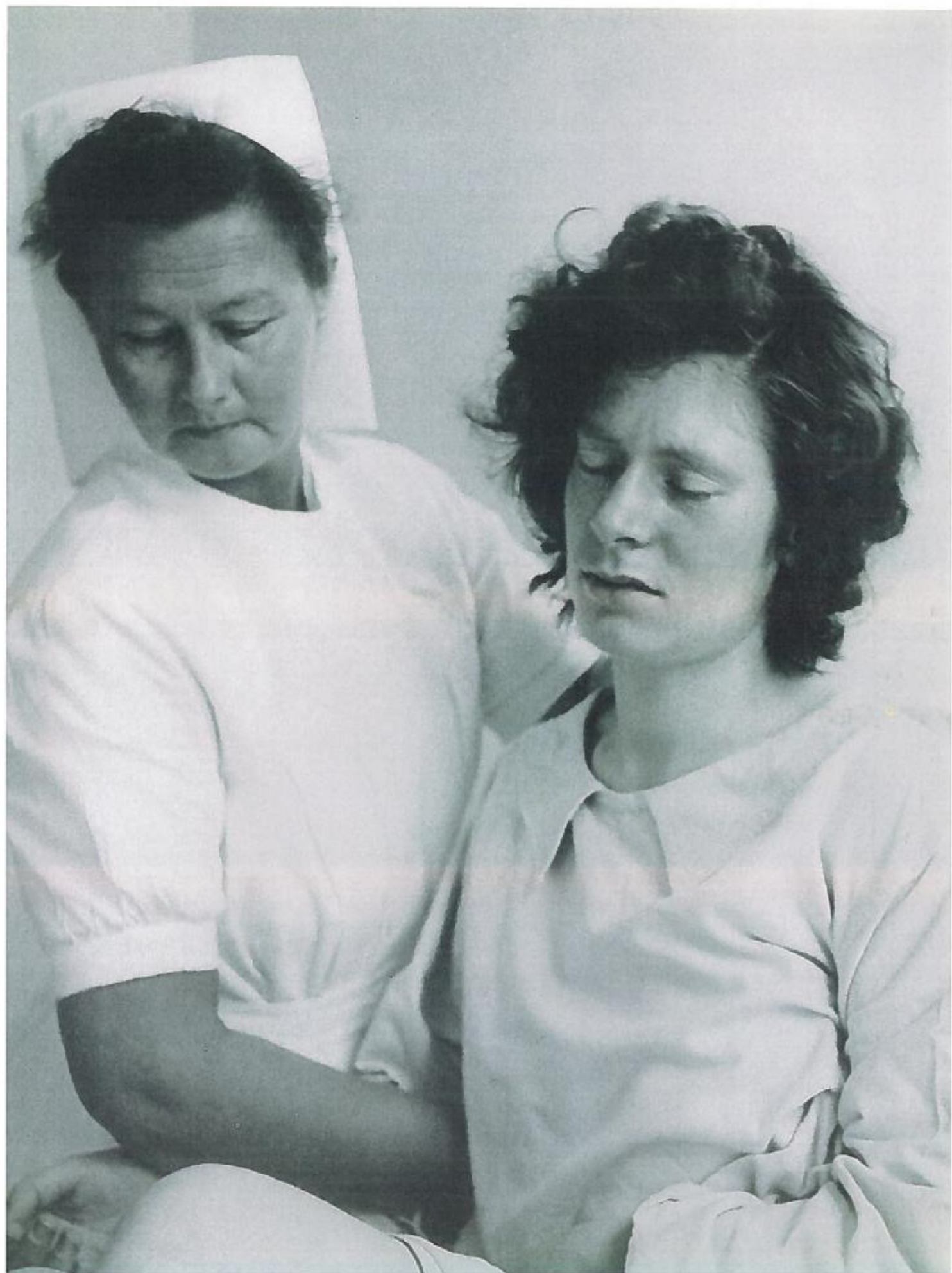










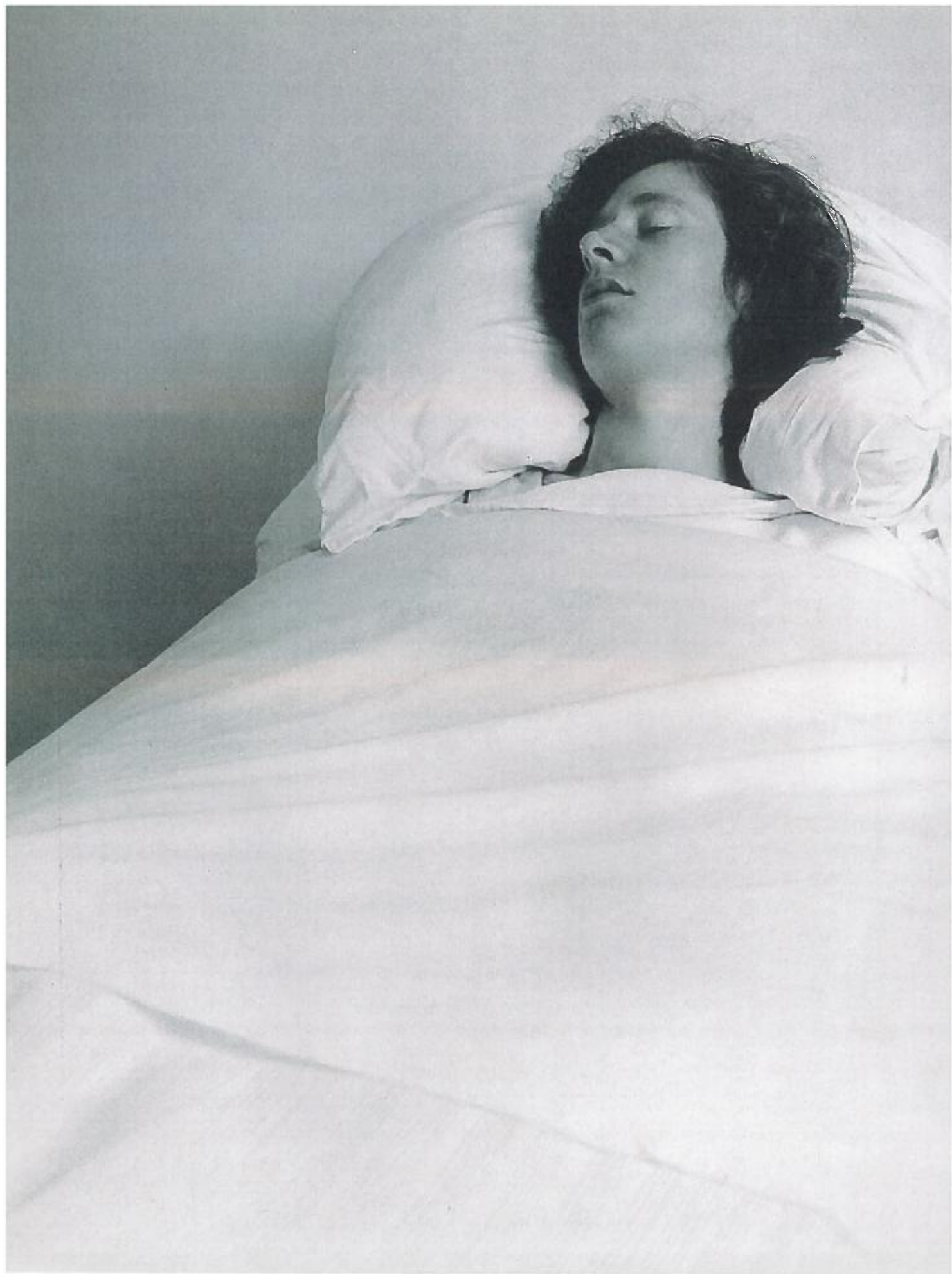










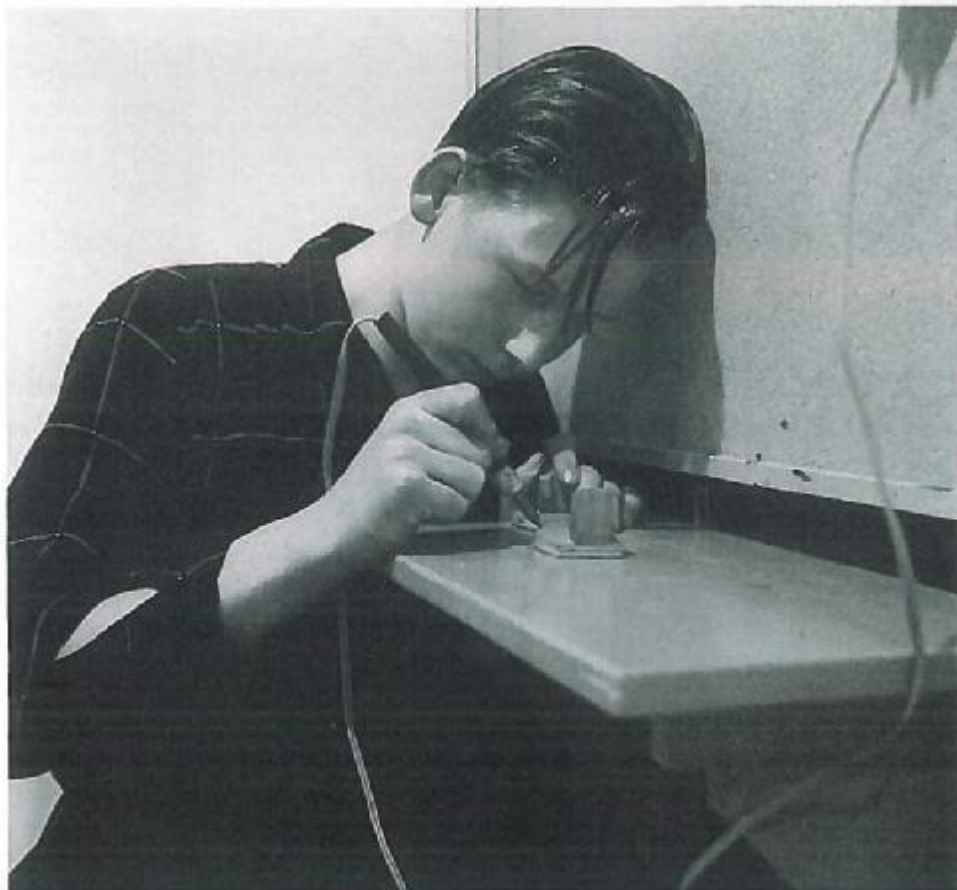


*en in een serene rust kan wegmijmeren*













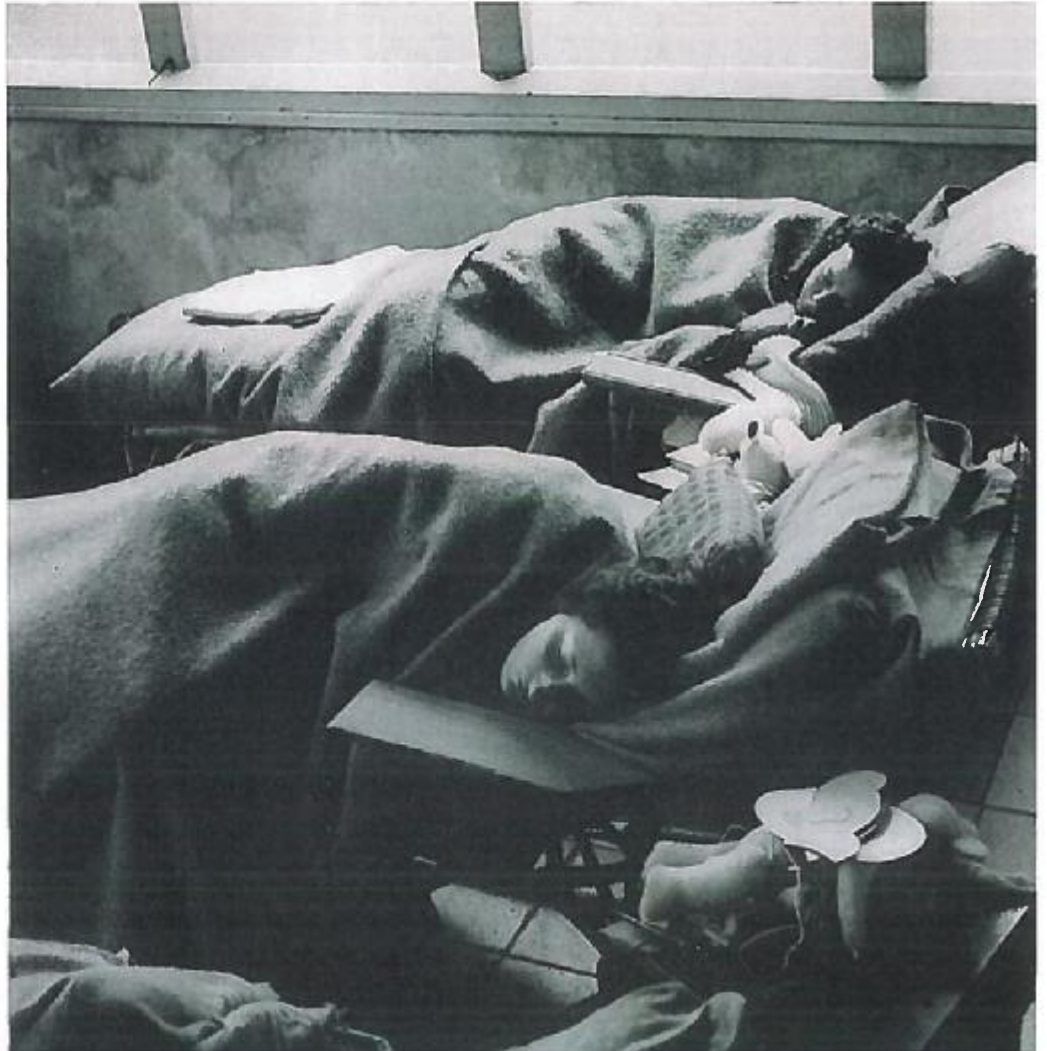


*de Friese boer ligt er naast de mijnwerker uit Limburg*



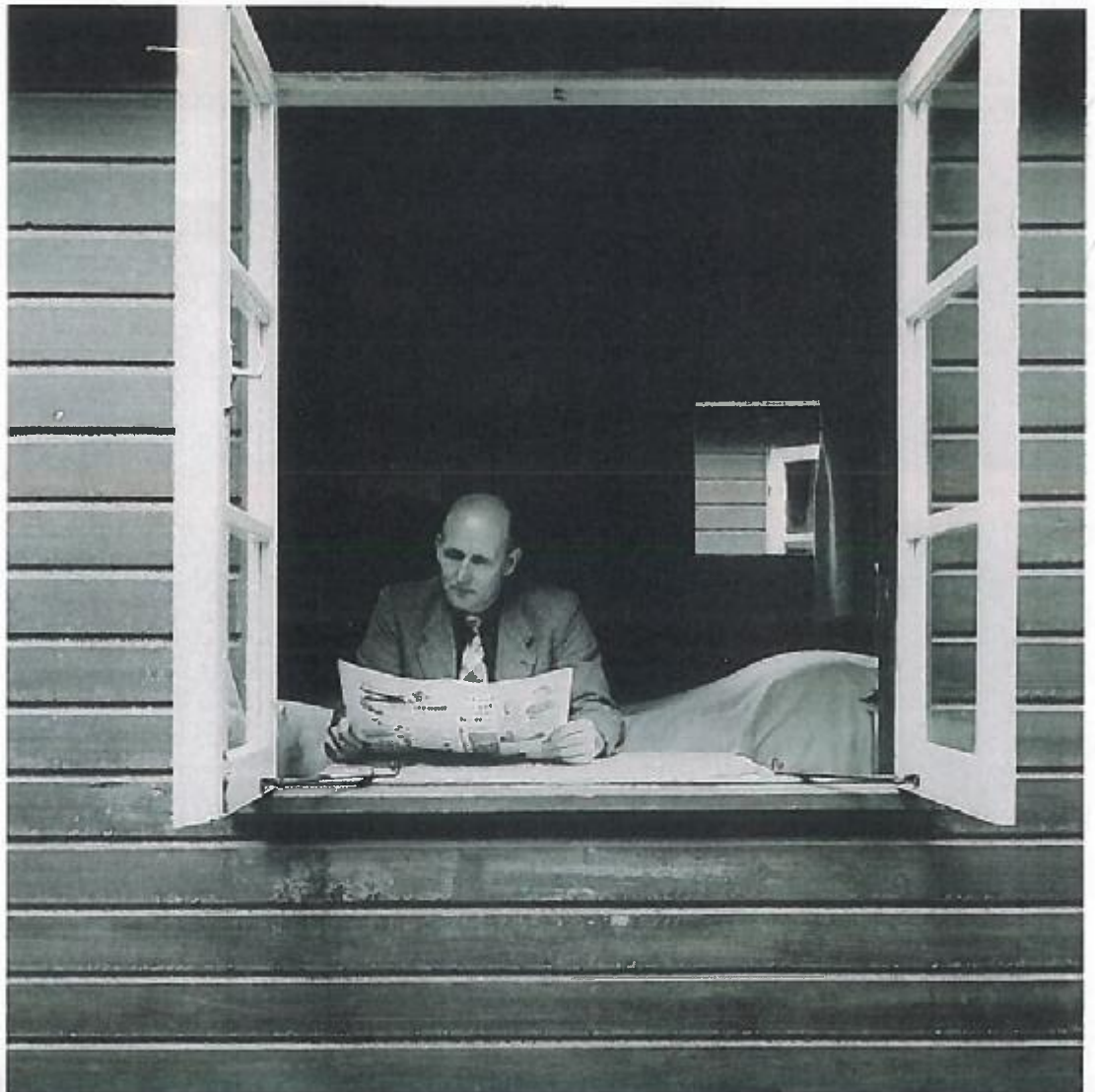


*de moeder uit Twente  
naast het meisje uit  
de grote stad*





*mannelijk is het gebed*





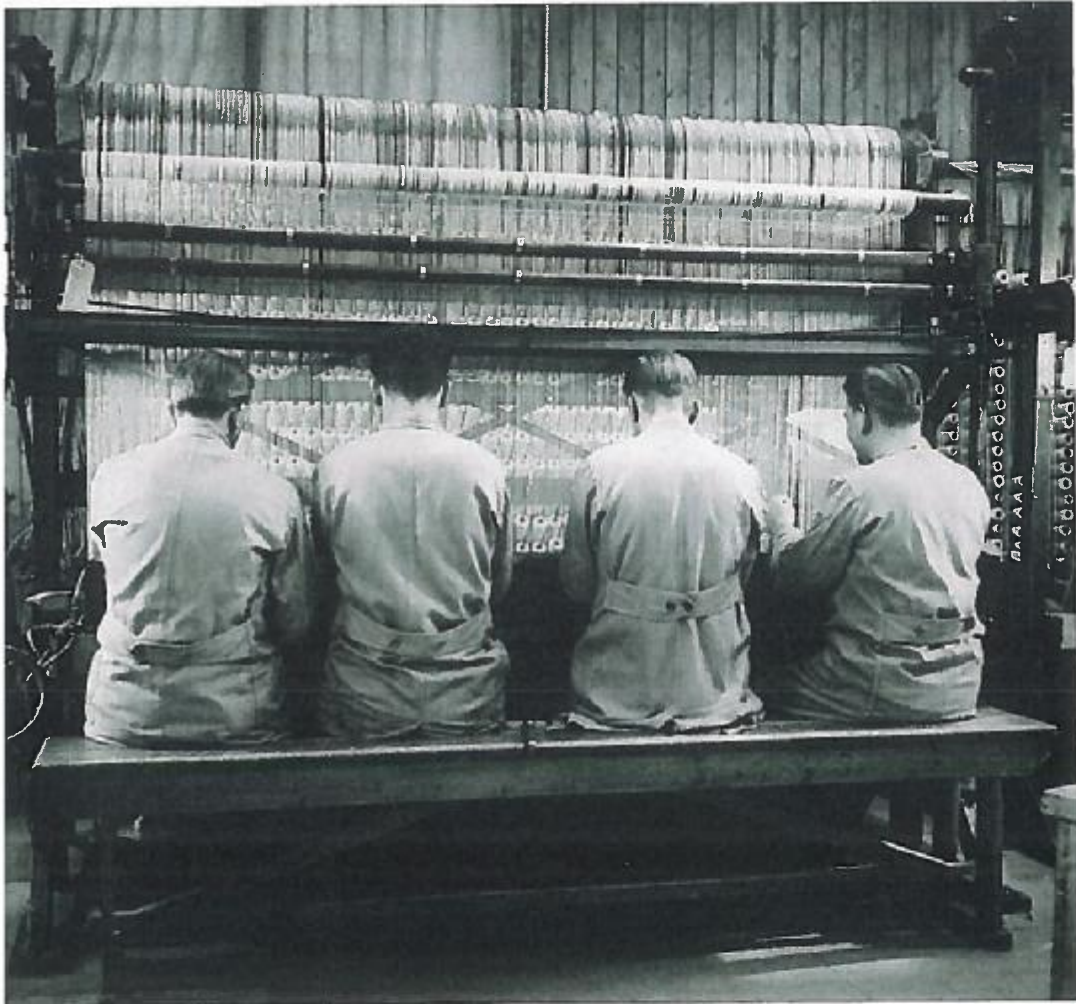
*moeten spieren weer geoefend worden*



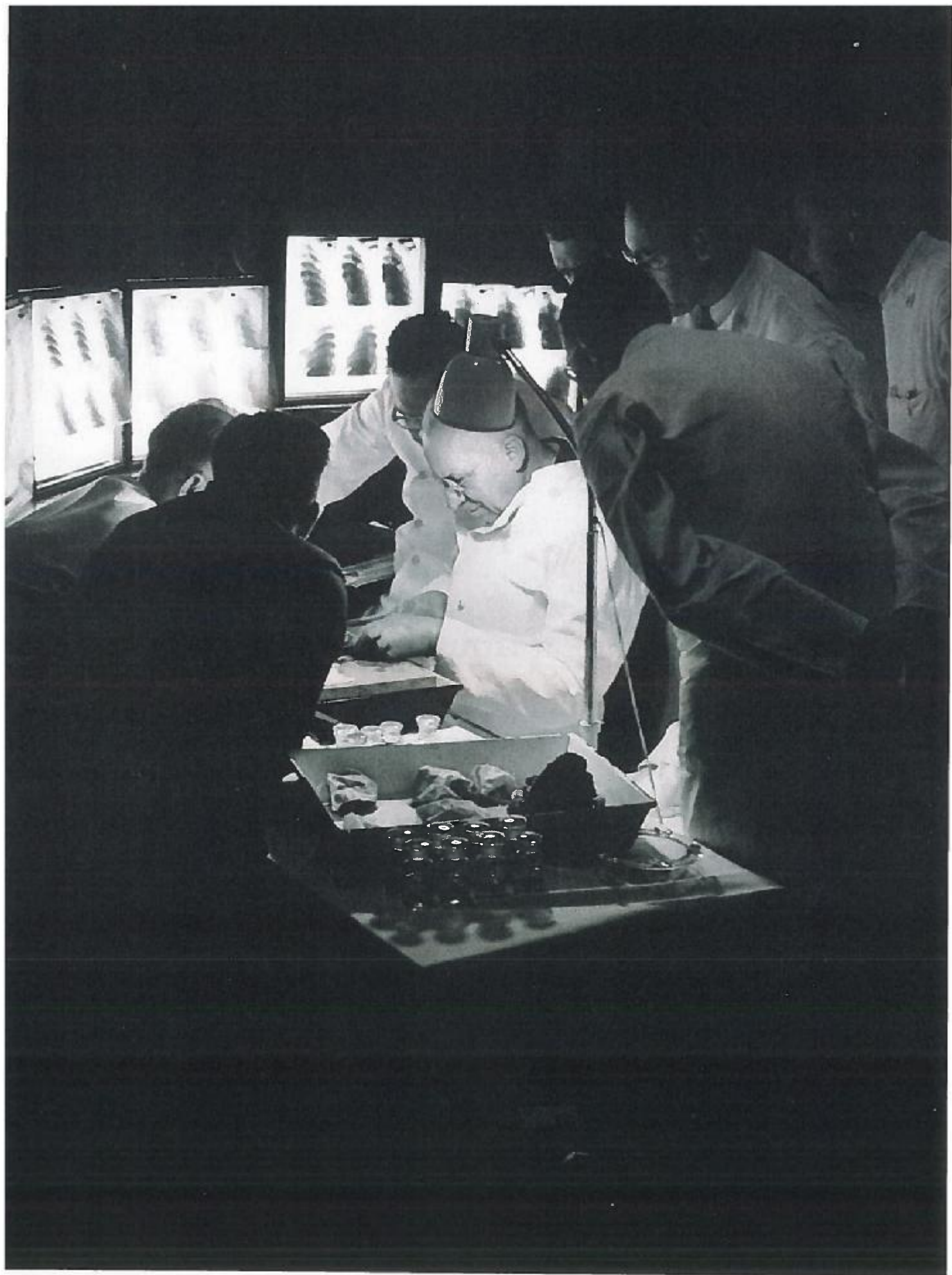




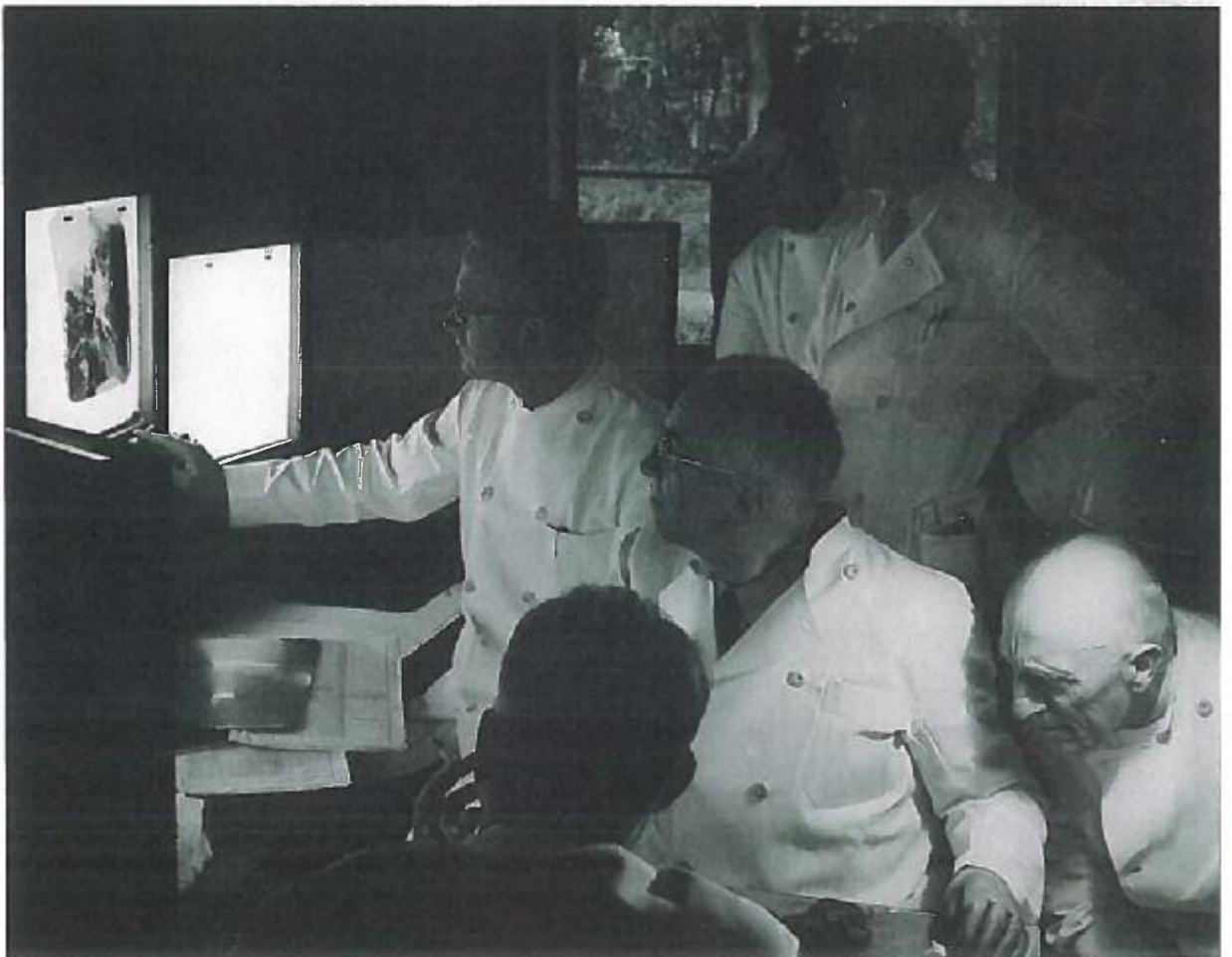
*smaakvolle tapijten en kunstig metaalwerk*

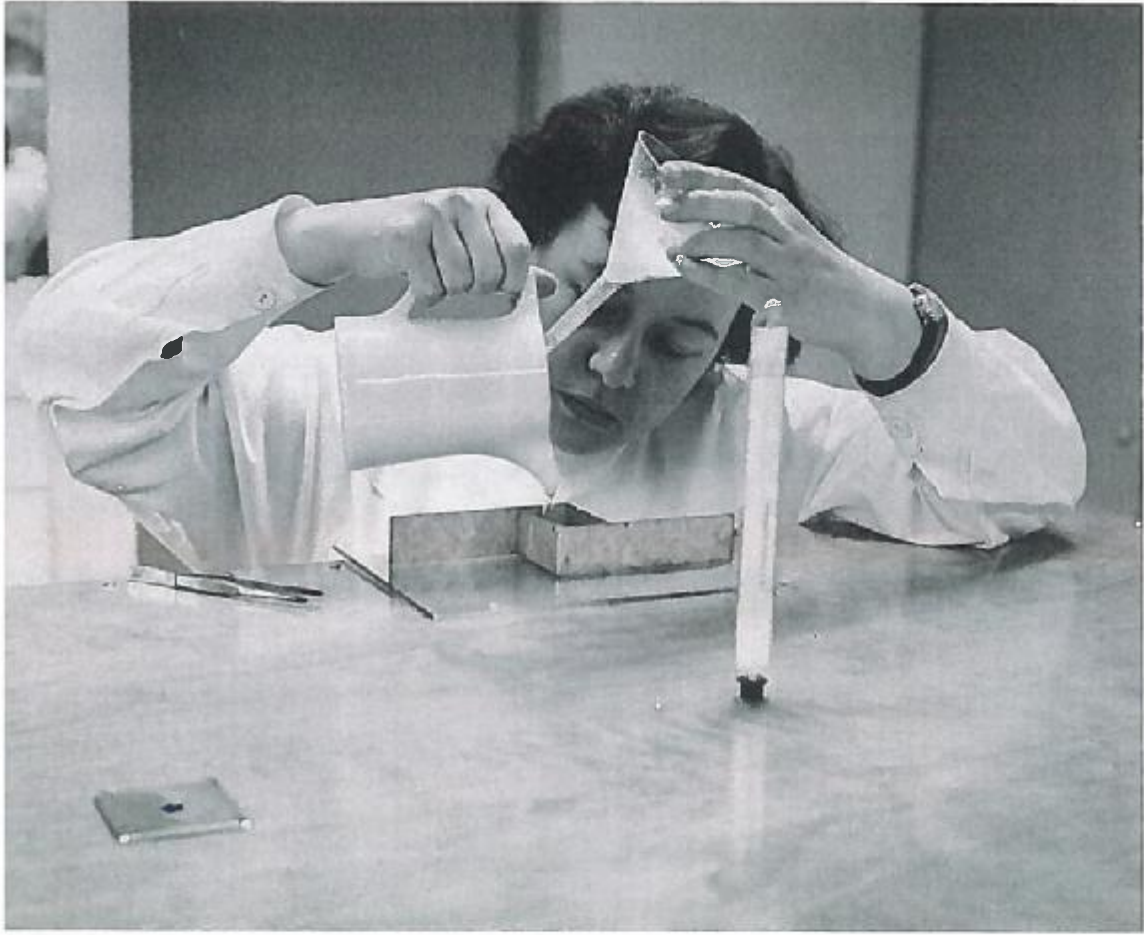






*met veel nauwkeurige oplettendheid*





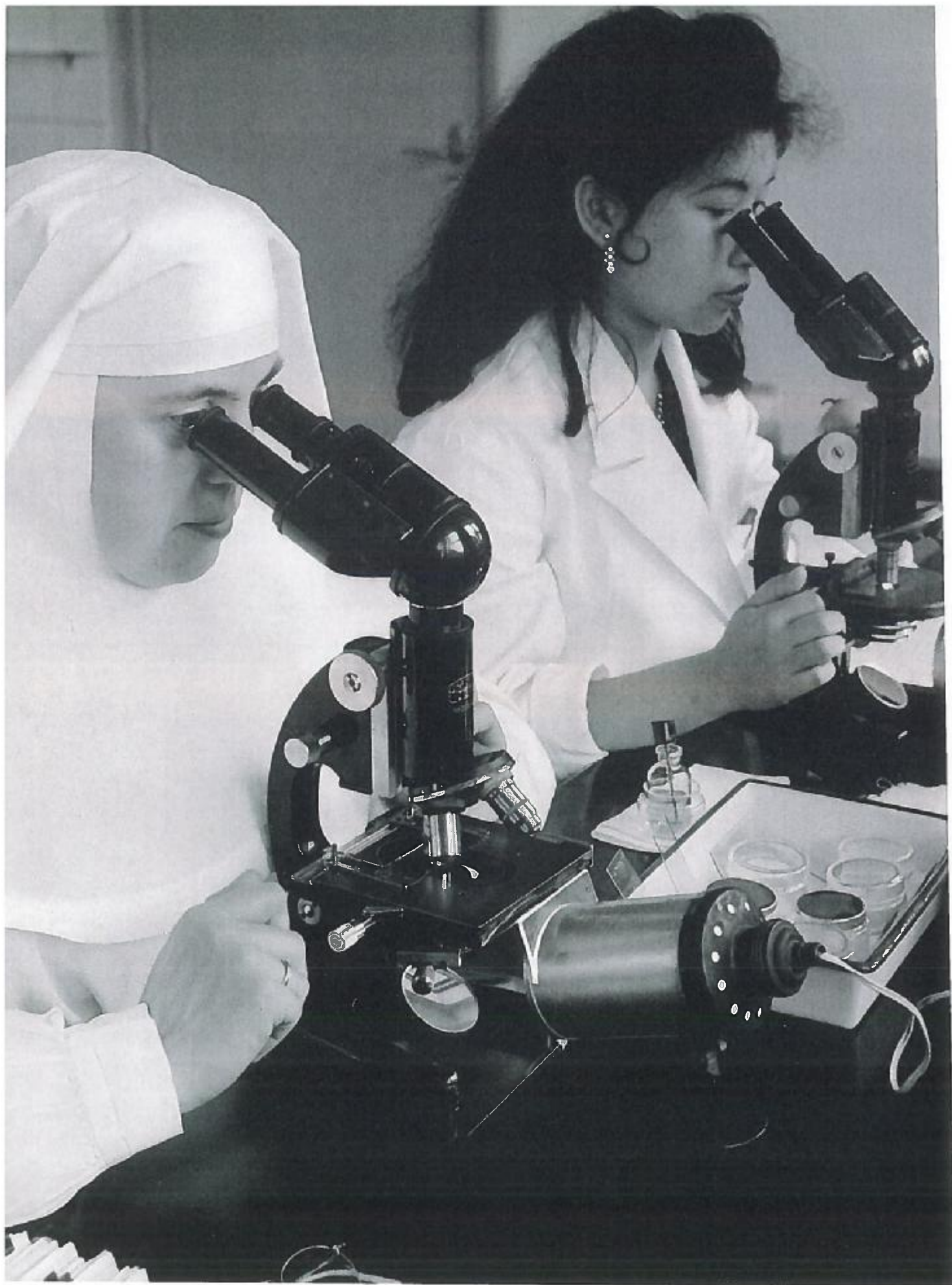






en zorg en accuralesse





*in een harmonie van zwart-wit nuanceringen*





*en tenslotte is er feest*





*op een eigen echte kermis*







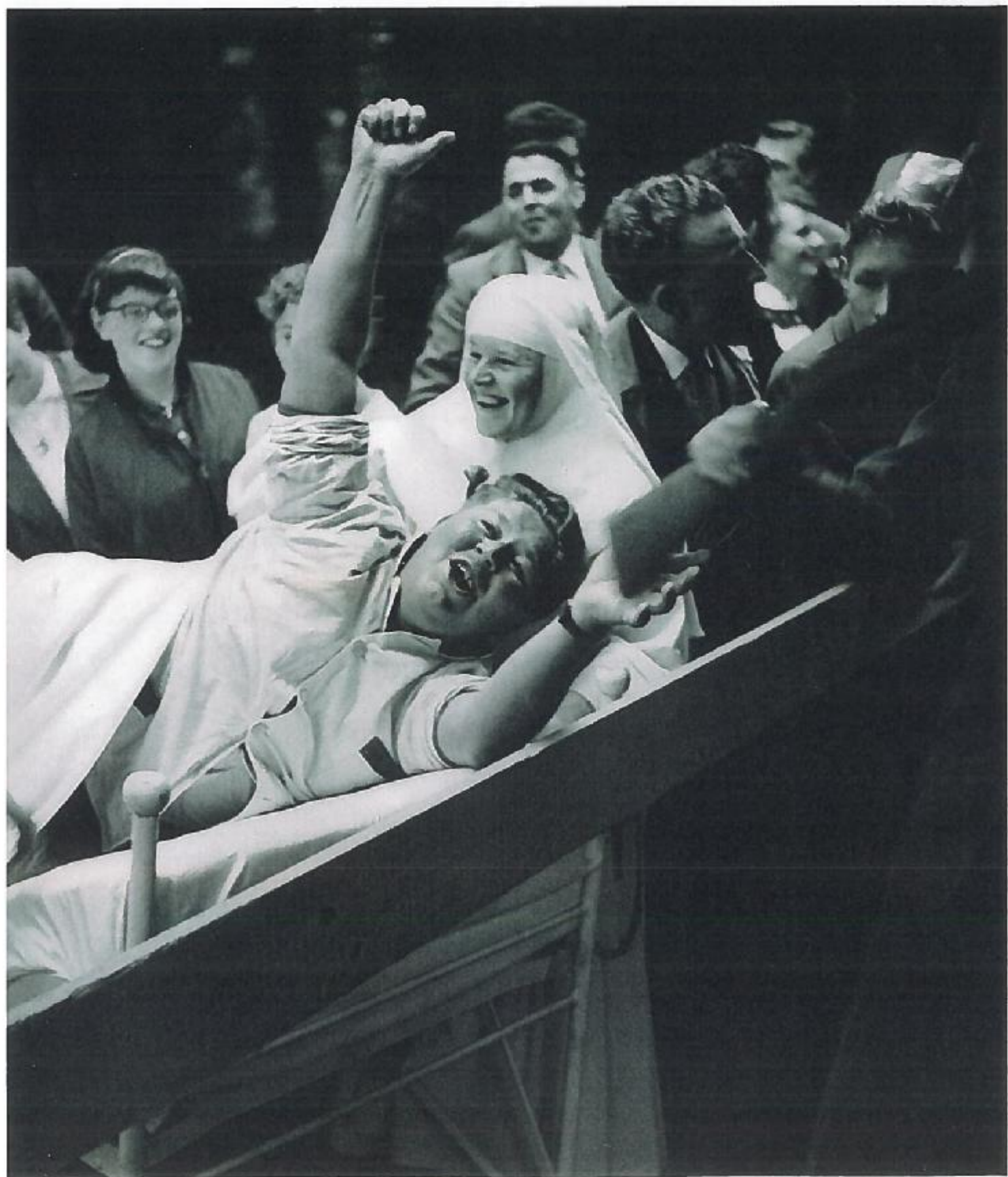








*dan leeft men zich uit in een schiettent*



*dan danst men bij een echt pierement*







